

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Максимович Р.О. _____

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**ТЕМА: «ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ
ЩОДО АКТИВ АГРЕСІЇ»**

Виконавець: Андрущук Дмитро Олександрович

Науковий керівник: д.ю.н., проф. кафедри МППП Стрельцова Ольга Вікторівна

Нормоконтролер: викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ СУДОВІ ОРГАНИ, НАДІЛЕНІ ЮРИСДИКЦІЄЮ РОЗГЛЯДАТИ СПРАВИ ПРО ВЧИНЕННЯ АКТИВ АГРЕСІЇ.....	7
1.1. Акт (злочин) агресії: міжнародно-правова кваліфікація та склад.....	7
1.2. Система міжнародних судових органів, повноважних розглядати справи щодо актив агресії.....	18
1.3. Компетенція міжнародних судових органів розглядати справи про вчинення актив агресії.....	24
РОЗДІЛ 2. ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЩОДО АКТИВ АГРЕСІЇ.....	30
2.1. Повноваження та практика Міжнародного Суду ООН щодо розгляду справ про акти агресії.....	30
2.2. Позови, що їх подавала Україна до Міжнародного Суду ООН проти рф....	37
2.3. Особливості та перспективи розгляду і розв’язання Міжнародним Судом ООН справи щодо акту агресії рф проти України 2022 р.....	42
РОЗДІЛ 3. ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 2022 р.....	48
3.1. Повноваження та практика Міжнародного кримінального суду щодо розгляду справ про злочин агресії.....	48
3.2. Юридичні підстави та суб’єкти звернення до Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії рф проти України 2022 р.....	58
3.3. Історичний досвід та юридичні засади створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії рф проти України 2022 р.....	62
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі все більшого значення та впливу набувають міжнародні організації, які координують діяльність окремих держав, розробляють програми економічного, політичного та культурного розвитку.

Процес інтеграції, що набирає обертів, змушує об'єднуватися, ділитися своїми досягненнями та розробками, у тому числі в галузі юриспруденції. Цей процес вимагає узгодження та взаємодії між державами, які, можливо, раніше ніколи між собою не підтримували жодних взаємин. Для цього були створені міжнародні судові установи, щоб підтримувати мир і безпеку, мирно врегулювати суперечки, пов'язані з міжнародними угодами та прийнятими на себе зобов'язаннями, роз'яснювати та тлумачити окремі норми міжнародного права для більш продуктивної та перспективної взаємодії між учасниками міжнародних відносин.

Судова система є потужним підкріпленням верховенства права в усьому світі, тому забезпечення справедливого судового розгляду є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу. Одним із конститутивних напрямів забезпечення справедливого суду як на місцевому державному рівні, так і в глобальному масштабі є забезпечення належної поведінки кожного окремого судді та кожного працівника судової системи.

Зважаючи на те, що в багатьох країнах світу існують природні ситуації, коли громадяни втрачають довіру до своєї судової системи та сприймають її як корумповану або іншим чином залучену, питання етичної поведінки судових посадовців є дуже важливим.

Виходячи з вказаного досить актуальним постає питання дослідження юрисдикції міжнародних судових органів щодо актів агресії.

Стан наукового дослідження. Праці відомих українських та іноземних вчених-міжнародників, різні нормативні й законодавчі акти. Даній темі присвячували свої праці такі вчені, як І.І Лукашук, І.В Павлова, К.О Савчук, Ш. Розен, Г. Фітцморіс, І. Браунлі, Д. Харріс та інші.

Питання запобігання агресії в працях розглядали вчені: П. Бірюков, І. Бліщенко, І. Бондарев, О. Волеводз, Н. Дрьоміна, О. Касинюк, М. Костенко, В. Пилипенко, М. Михайлов, І. Фісенко, М. Арсанджані, М. Бензінг, М. Бергамо, Б. Бертрам, Н. Браун, Ф. Бюньон, Х. Ван дер Вільтен, Е. Давид, Н. Джейн, С. Заппала, Р. Крайер, М. Леттімер, А. Майер, Ф. Манн, Д. Робінсон, Дж. Стінг, П. Фішер, Д. Флек, Дж. Холмс, Д. Шеффер та інші. Що стосується окремих наукових робіт, то розглядаються окремі аспекти, які стосуються міжнародної безпеки, однак, ці роботи присвячені не тільки проблемі злочину агресії, а й загальним питанням боротьби з міжнародними злочинами.

Метою роботи є дослідження юрисдикції міжнародних судових органів щодо актів агресії.

Досягнення мети здійснювалось шляхом вирішення наступних **завдань**:

- дослідити акти (злочин) агресії;
- визначити систему міжнародних судових органів, повноважних розглядати справи щодо актів агресії;
- дослідити компетенцію міжнародних судових органів розглядати справи про вчинення актів агресії;
- визначити повноваження та практику Міжнародного Суду ООН щодо розгляду справ про акти агресії;
- розглянути позови, що їх подавала Україна до Міжнародного Суду ООН проти рф;
- визначити особливості та перспективи розгляду і розв'язання Міжнародним Судом ООН справи щодо акту агресії рф проти України 2022 р.;
- дослідити повноваження та практику Міжнародного кримінального суду щодо розгляду справ про злочин агресії;
- визначити юридичні підстави та суб'єкти звернення до Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії рф проти України 2022 р.;
- розглянути історичний досвід та юридичні засади створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії рф проти України 2022 р.

Об'єктом дослідження роботи виступають суспільні відносини, які виникають під час діяльності міжнародних судових органів.

Предметом дослідження роботи є юрисдикція міжнародних судових органів щодо актів агресії.

Методи дослідження були обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта і предмета. У роботі застосовувалися діалектичний метод пізнання, загальнонаукові (системний, функціональний та ін.) і спеціальні методи правових досліджень (формально-догматичний та ін).

Історичний метод в поєднанні із логічним послужив методологічною основою для виявлення закономірностей виникнення і законодавчого закріплення міжнародних судових органів.

Системно-структурний метод був використаний в роботі для дослідження особливостей міжнародних судових органів.

Формально-догматичний був застосований при дослідженні поняття «міжнародний суд» та ін.

Порівняльно-правовий метод використовувався при дослідженні юрисдикції різних міжнародних судових органів.

З метою поглибленого дослідження, пізнання і вивчення питання «юрисдикції міжнародних судових органів щодо актів агресії» було використано зазначені методи у сукупності.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати досліджень були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів:

- «Міжнародний Суд ООН та права людини у збройних конфліктах» (Захист прав людини в умовах збройного конфлікту: збірник тез доповідей Науково-практичної конференції (Київ, 15 квітня 2021 р.). Київ: ГО «УКРО», 2021. 98 с.).

- Андрущук Д. Юридичні підстави та суб'єкти звернення до Міжнародного кримінального суду щодо злочинів агресії рф проти України 2022 року / Дмитро Андрущук // Матеріали круглого столу «Європейські стандарти освітніх програм: молодь і наука»: Тези доповідей. – К.: НАУ, 2022. – 232 с.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі прецедентів в судових практиках було доведено, що найреалістичнішим способом забезпечення настання міжнародної кримінальної відповідальності винних у злочині агресії проти України може бути створення спеціального трибуналу, на зразок Нюрнберзького трибуналу 1945-1946 рр. щодо нацистської війни.

За **структурою робота** складається зі вступу, трьох основних розділів, що взаємопов'язані між собою, які розподілені на вісім підрозділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складається з 81 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНІ СУДОВІ ОРГАНИ, НАДІЛЕНІ ЮРИСДИКЦІЄЮ РОЗГЛЯДАТИ СПРАВИ ПРО ВЧИНЕННЯ АКТИВ АГРЕСІЇ

1.1. Акт (злочин) агресії: міжнародно-правова кваліфікація діяння

Злочин агресії, який полягає в плануванні, підготовці, ініціюванні або виконанні особою, яка здатна ефективно керувати та контролювати політичні чи військові дії держави, акту агресії, який через свій характер, тяжкість і масштаб є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй, як це визначено в Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН і відтворено в ст. 8-bis Римського статуту [1], який знаходиться на рівні теорії міжнародного кримінального права, підлягає регулюванню згідно з основними положеннями та принципами Римського статуту та наразі закріплений у поправках до Римського статуту, який ще не набрав чинності, потребує аналізу особливостей його складу відповідно до загальної теорії міжнародного кримінального права, міжнародного звичаєвого права, а також міжнародної практики у згаданій сфері.

Питання про злочин агресії завжди було актуальним для міжнародно-правової доктрини та практики.

Переважає більшість юристів згодні щодо того, що головною відмінністю сучасного міжнародного права є відповідальність за агресію. Агресія - найсерйозніший міжнародний злочин.

Уявлення про протиправність агресивної війни було притаманне міжнародному праву від часу його зародження. У працях «батьків міжнародного права» класичного періоду (Ф. де Вітторія, Б. Айала, Г. Гроцій) говорилося, що справедливою, дозволеною війною може бути лише війна, розпочата у відповідь порушення права.

Паралельно розроблялася інша концепція розуміння війни, у тому числі й агресивної, яка визнавала дозволеність будь-якої війни через те, що війна є боротьбою між націями, отже, всі війни мають розглядатися як законні.

Заборона «агресивних війн» була текстуально закріплена в Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних спорів та в Паризькому пакті про відмову від війни як знаряддя національної політики (Пакті Бріана-Келлога) 1928 р. У Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 рр. було заявлено, що сторони «шукатимуть найефективніші засоби забезпечити народам міцний світ», а також підписано протоколи про наміри мирного врегулювання міжнародних суперечок.

До закінчення Першої світової війни звернення до війни незалежно від її цілей розглядалося як невід'ємне право кожної держави (*jus ad bellum*), як найвищий прояв її суверенітету у міжнародних відносинах. Це право охоронялося всією системою принципів та норм міжнародного права.

За підсумками Першої світової війни було прийнято низку документів, у яких юридично заборонялася агресивна війна або пропонувалася така заборона.

Статут Ліги Націй став першим документом, де на міждержавному рівні містилося зобов'язання не вдаватися до війни як засобу вирішення міжнародних спорів (ст. 10). Ст. 11 Статуту свідчило, що «... будь-яка війна чи загроза війни, чи зачіпає вона прямо, чи ні когось із членів Ліги, цікавить Лігу загалом...», і «... остання має вжити заходів, здатні дійсним чином захистити світ націй». Проблема постачання агресивних воєн поза законом обговорювалася в Лізі Націй та на різних міжнародних конференціях,

Про необхідність заборони та про злочинність агресії згадувалося у проекті Договору про взаємодопомогу від 15 серпня 1923 р., у Женевському протоколі про мирне вирішення суперечок від 2 жовтня 1924 р. (обидва ці документи так і не набули обов'язкової сили).

24 вересня 1927 р. Асамблея Ліги Націй прийняла спеціальну декларацію, яка проголосила, що будь-яка агресивна війна є і залишається забороненою і становить міжнародний злочин. Практичне значення цієї декларації зводилося нанівець тим, що Статут Ліги Націй не тільки не містив прямої заборони агресії, а й допускав (ст. ст. 12, 13 та 15) звернення до війни за умови дотримання деяких

формальних вимог. е. по суті легалізував війну. Агресією з погляду літери Статуту визнавалося лише напад, скоєний його порушення.

Першим реальним кроком на шляху заборони агресії та оголошення її поза законом став Паризький пакт від 27 серпня 1928 р., в якому засуджувалося звернення до війни для врегулювання міжнародних суперечок, проголошувався відмова від війни як знаряддя національної політики.

Не можна не наголосити на тому, що цей документ вперше встановив відповідне багатостороннє зобов'язання держав про відмову від застосування збройної сили. Тим самим Паризький пакт пішов безсумнівно далі Статуту Ліги Націй у цьому питанні, проте його практичне значення послаблювалося тим, що положення, що містяться в ньому, не були підкріплені ефективною системою санкцій на випадок порушення. Істотним недоліком Пакту Бріана-Келлога слід визнати наявність застережень, які надавали державам можливість ухилитися від взятих на себе зобов'язань.

У резолюції Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1974 р. наголошувалося, що агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави.

Ст. 3 цього документа відносить до агресії такі дії:

- вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави;
- військову окупацію, хоч би якою тимчасовою вона була, як наслідок збройного вторгнення;
- анексію території іншої держави або частини її;
- бомбардування або застосування будь-якої іншої зброї проти території іншої держави;
- блокаду портів або берегів однієї держави збройними силами іншої;
- напад збройними державами на сухопутні, морські чи повітряні сили чи морський чи повітряний флот іншої держави;
- застосування збройних сил однієї держави, які перебувають на території іншої держави за угодою з державою, що приймає, з порушенням умов, передбачених угодою;

- продовження перебування збройних сил на такій території щодо припинення дії угоди;
- дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншій державі, використовувалася цією державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;
- засилання державою або від її імені збройних банд, груп та регулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави [2].

«У Проекті статуту Міжнародного кримінального суду, прийнятому Комісією в 1994 році, злочин агресії був включений до переліку злочинів, які входять до юрисдикції суду» [15, с. 137]. «17 липня 1998 року Римський статут Міжнародного кримінального суду був прийнятий ста двадцятьма державами і вступив у силу 1 липня 2002 року, будучи ратифікованим шістдесятьма державами» [15, с. 137].

Злочин агресії був закріплений у резолюції Генасамблеї ООН ще в 1974 році: «застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. Агресивну війну назвали злочином проти міжнародного миру» [15]. Крім того, ця резолюція встановлює розширений перелік дій, які є агресією, під який підпадають дії РФ не лише після повномасштабного вторгнення, але й із 2014 року.

У пункті 1(d) статті 5 Римського статуту передбачалося, що «Суд володіє юрисдикцією у відношенні злочину агресії, проте, у пункті 2 цієї ж статті на той час зазначалося, що Суд може здійснювати юрисдикцію щодо цього злочину лише після того, як визначення поняття агресії буде прийняте і внесене до Статуту МКС» [1]. Римська конференція, яка прийняла Статут, також прийняла Резолюцію про заснування Підготовчої комісії для Міжнародного кримінального суду. Вказана Резолюція наводилася у Додатку до Заключного акту Конференції.

На Підготовчу комісію було покладено завдання підготувати пропозиції щодо положень про агресію, включаючи визначення та елементи злочину агресії,

а також умови, за яких Міжнародний кримінальний суд міг би здійснити свою юрисдикцію стосовно вказаного злочину [11].

11 липня 2010 року у Кампалі (Уганда) на 13-му пленарному засіданні Комісією з огляду консенсусом була прийнята Резолюція RC/Res.6 [7]. «Вказаною Резолюцією шляхом внесення поправок до Статуту Міжнародного кримінального суду було прийняте визначення поняття злочину агресії» [7]. Зідно Додатку I до вказаної Резолюції постановлялося виключити пункт 2 статті 5 із Статуту та включити до нього статтю 8 bis під назвою «Злочин агресії», яка, відповідно, містить визначення цього злочину.

Пункт 1 статті 8 bis Римського статуту встановляє, що «злочин агресії» для цілей Статуту означає «планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акта агресії, який у силу свого характеру, серйозності і масштабів є грубим порушенням Статуту ООН» [7].

У пункті 2 статті 8 bis висвітлено зміст поняття «акту агресії» та наведено перелік діянь, які кваліфікуються як акт агресії. Потрібно зазначити, що визначення «акту агресії» у пункті 2 статті 8 bis є аналогічним (практично дослівним) визначенню «агресії», прийнятому Резолюцією ГА ООН № 3314 від 14 грудня 1974 року. Перелік діянь, що кваліфікуються як акти агресії згідно пункту 2 статті 8 bis Статуту МКС, також є аналогічним переліку актів агресії, який міститься у Визначенні агресії (стаття 3), прийнятому Резолюцією № 3314 [2].

Стаття 8 (параграф 2) Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначає «акт агресії» на додаток до статті 8 (параграф 1): «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим способом, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй» [2].

«Для кожного міжнародного злочину необхідна об'єктивна наявність конкретного діяння, яке може полягати у дії чи бездіяльності, якщо це допускає визначення злочину, а за складом більшості злочинів – обов'язкова наявність наслідків такого злочинного діяння, яка може полягати у заподіянні шкоди або

створенні небезпеки для охоронюваного права» [3, с. 118]. Міжнародне кримінальне право, крім наявності злочинної поведінки та настання конкретних наслідків діяльності, встановлює і вимагає наявності інших об'єктивних обставин, які можуть мати фактичний характер, тобто пов'язувати з наявністю фактичних обставин під час вчинення злочину. кримінального правопорушення або мають нормативне положення, тобто встановити вимогу щодо паралельного застосування міжнародно-правових норм, що регулюють відносини за наявними фактичними обставинами та діють під час вчинення злочину.

Згідно з міжнародним кримінальним правом індивідуальна кримінальна відповідальність настає за наявності у суб'єкта злочину певного психічного ставлення до дії чи бездіяльності, передбаченої складом злочину, яке в свою чергу є психічним елементом складу злочину, кримінального діяння. Суб'єктивні припущення кримінально-правового характеру відповідних діянь містяться вже в самих визначеннях деяких злочинних діянь, що виявляється у вживанні таких формулювань, як «вчинене з наміром знищити» або «умисне вбивство», «умисне вбивство». винність». страждання» [4, с. 107], що підтверджує практику міжнародних кримінальних трибуналів та положення Римського статуту [4]. Згідно з міжнародним звичаєвим правом, для підтвердження наявності складу кримінального правопорушення матеріальний і психічний елементи повинні бути присутніми одночасно і повинні перебувати в повній відповідності та взаємному зв'язку [4, с. 106].

Окрім ознак складу злочину агресії, що є предметом окремого аналізу, необхідно звернути значну увагу на суб'єкт злочину агресії, про який прямо йдеться у його визначенні, без наявності ознак, перехід до аналізу наявності складу злочину агресії в кожному окремому випадку виявляється неможливим, оскільки необхідні ознаки суб'єкта, які в аналізованому випадку мають специфічні ознаки, унеможливають мати міжнародно-правову базу та підстави доведення наявності злочинного діяння. Злочин агресії може бути вчинений лише особою, яка здатна фактично керувати та контролювати політичні чи військові дії

держави, тим самим переміщуючи цей злочин у виключну сферу дій високопоставлених осіб із широким колом повноважень та влади.

Об'єктом злочину агресії є територіальна цілісність держави, проти якої здійснюється агресія, інфраструктура держави, політична незалежність. Суб'єкт злочину – держава-агресор, які здійснює військовий напад на іншу державу. Щодо об'єктивної сторони злочину агресії, то суспільно небезпечним діям є військові дії, спрямовані на знищення інфраструктури, заподіяння шкоди військовим та цивільним особам; суспільно небезпечні наслідки – загибель громадян країни, проти якої здійснена агресія, руйнування майна; причинний зв'язок між дією і наслідками – збройний напад на іншу країну призводить до масових руйнувань, завдання шкоди громадянам країни та їхньої гибелі; засобами та знаряддями вчинення злочину є спеціалізована військова техніка, зброя, засоби масового ураження в місцях скупчення людей та на території іншої країни в цілому. Щодо суб'єктивної сторони злочину агресії, то мотивом є бажання країни-агресора нав'язати свою волю іншій країні, мета – досягнення політичних або інших вимог держави-агресора по відношенню до іншої країни, проти якої здійснено злочин агресії, за допомогою воєнних дій.

Стадія початку злочину агресії вважається наявною в момент наявності наказу вчинити агресивну дію, який, як і попередні стадії, не має призвести до наслідків і визнається злочинним вже на момент реалізації, більше того, таких наслідків можна очікувати на практиці, оскільки їх проявом буде втручання в територіальну цілісність, політичну незалежність, суверенітет та інші права, які охороняються ООН. Статут дієздатності атрибутів держави. Важливо зазначити, що з моменту початку злочину агресії наступне застосування сили не підлягає оцінці законності для цілей *jus ad bellum*, оскільки така класифікація не має правових наслідків у значенні Закону № злочин агресії, в рамках якого незаконність початкового рішення, планування та, як наслідок, фундаментальна ініціація такого застосування сили, незважаючи на інші можливі спроби виправдати відповідність застосування сили вимогам міжнародного права. Щодо можливих суб'єктів злочину на даній стадії, то, за аналогією з попередньою,

предметом аналізу є ступінь причетності осіб та оцінка умисності їхніх дій, а отже, наявність складу психіки та реальна можливість віддавати накази ініціювати акт агресії.

Враховуючи особливості кримінальних правопорушень за скороченим складом, злочин агресії вважається вчиненим у момент вчинення злочину, тобто початку акту агресії, незважаючи на настання будь-яких інших наслідків, і тому наступна стадія злочину агресії після акту агресії фактично не впливає на правову кваліфікацію злочину агресії на рівні системи стандартів *jus ad bellum*, за винятком фізичних наслідків вчинення злочину агресії матиме значення як кваліфікуюча обставина для визначення його тяжкості та обсягу, що безпосередньо впливатиме на вирішення питання про ступінь відповідальності суб'єктів злочину.

Умисно та свідомо діючи на всіх етапах вчинення злочину агресії, його суб'єкти також повинні мати відповідну психологічну установку та намір не лише розпочати військові дії чи застосувати збройну силу, а використовувати таку силу лише як засіб для досягнення конкретних заборонених цілей сучасною системою норм міжнародного права в цілому та Статутом ООН зокрема, наприклад, здійснювати військову окупацію, захоплення території, передавати територію держави у розпорядження іншої держави, що символізує те, що Застосування збройної сили є не тільки порушенням пункту 4 статті 2 Статуту ООН, але має грубий, серйозний і масштабний характер.

Звертаючись до Статуту Міжнародного кримінального суду, зазначимо, що відповідно до його норм агресія є злочином, щодо якого в договірному порядку закріплюється незастосування строків давності (ст. 29) [1]. Досі це питання регулювалося Конвенцією про неприйнятність термінів давності до військових злочинів та злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р., яка так і не набула універсального визнання.

Визначення злочину агресії, щодо якого Міжнародний кримінальний суд зможе здійснювати свою юрисдикцію, є таким: злочин агресії означає планування, підготовку, ініціювання або виконання особою, яка здатна фактично

керувати або контролювати політичні дії, або військові дії держави, акт агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабом є грубим порушенням Статуту ООН. Серед них вказані ознаки акту агресії, які також встановлені резолюцією 3314 (XIXX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року «Про визначення агресії».

Важливо зазначити, що суд може здійснювати свою юрисдикцію щодо злочину агресії, який є результатом акту агресії, вчиненого державою-учасницею, лише якщо держава-учасниця раніше не заявила про те, що вона не визнає таку юрисдикцію, надіславши відповідну заяву до секретаря суду. Як зазначає Ю. Орлов, проблема полягає в тому, що українське законодавство про кримінальну відповідальність не встановлює можливості та не встановлює критеріїв, за якими визначали б злочинність діяння, вчиненого на території України, а не кримінально-правового Код. України, а й іншими нормативно-правовими актами, зокрема Римським статутом МКС. Такий висновок можна зробити зі змісту ч. 1 ст. 6 КК України [36, с. 131].

Слід зазначити, що по відношенню до держави, яка не є учасником Римського статуту, Суд не буде здійснювати свою юрисдикцію щодо злочину агресії, вчиненого громадянами цієї держави або на її території. Тому визначення, затверджене резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН, взято з доступних джерел. З іншого боку, визначення, закріплене в Римському статуті, вимагає від держави діяти або брати участь у процесі висунення звинувачень особам, винним у злочині агресії.

Простежимо хід вироблення визначення «агресія» у контексті здійснення виробництва МКС.

Ще до ратифікації Статуту Міжнародного кримінального суду 26 лютого 2001 р. представники 120 держав розпочали свою роботу у Підготовчих комісіях. На засіданнях було детально розглянуто питання щодо визначення злочину агресії. Представники держав намагалися вирішити, якою має бути ухвала. Росія пропонувала дати загальну дефініцію, проте деякі арабські держави схилилися до варіанта докладного визначення тих діянь, які становитимуть це злочин.

Ситуацію ускладнює також резолюція, прийнята ХХІХ сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1974 р., до тексту якої ми вже зверталися. За такого підходу деякі постійні члени НАТО заявляли, що не підписуватимуться під такою інтерпретацією. Іншою проблемою було питання про те, хто оголошує акт агресії, що відбувся. На засіданні обговорювався варіант, коли Генеральна Асамблея може звертатися до Міжнародного Суду ООН з проханням визначити, чи був здійснений акт агресії. У результаті було вирішено передбачити процедуру перегляду Римського статуту для того, щоб потім внести до нього відповідні положення щодо агресії.

Для визначення поняття акту агресії та кола осіб, які можуть нести відповідальність за його вчинення, було створено Робочу групу.

Перед робочою групою зі злочину агресії Підготовчої комісії МКС стояло складне завдання. Існують значні розбіжності щодо точного значення фрази у ст. 5(2) Статуту, яка передбачає, що будь-яке положення про злочин агресії «узгоджується з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй». Багато держав дотримуються тієї точки зору, що це означає, що Рада Безпеки має винести висновок про те, що відбувся акт агресії відповідно до своїх повноважень за Главою 7 Статуту ООН, перш ніж МКС зможе отримати юрисдикцію щодо злочину агресії. Проте інші держави не підтримують такого тлумачення. Тому йшла повільна робота над досягненням компромісу, прийняттого всім зацікавлених держав.

Як зазначалося в офіційних джерелах, у лютому 2009 р. робоча група з визначення поняття «злочин агресії» завершила п'ятирічну роботу. У штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку відбулася чергова сесія Асамблеї держав-учасниць Міжнародного кримінального суду. У рамках сесії засідала Робоча група з визначення поняття «злочин агресії». Сьогодні вона схвалила остаточну доповідь про результати своєї роботи. Про це на прес-конференції в Нью-Йорку повідомив голова Робочої групи Постійний представник Ліхтенштейну при ООН Крістіан Веневезер [5].

Доповідь Групи щодо того, що таке агресія і хто може стати об'єктом переслідування суду за вчинення таких актів, буде розглянуто на конференції з перегляду Римського статуту. Вона пройде в Уганді в 2010 р. Крістіан Веневезер зазначив, що в ході підготовчої сесії до конференції держави зможуть врегулювати розбіжності, що залишилися. Він повідомив, що вони насамперед стосуються питання про те, чи може Міжнародний кримінальний суд розпочинати розслідування акту агресії, якщо з цього приводу немає ухвали Ради Безпеки. Постійні члени Ради, які мають право вето, наполягають на тому, що без рішення Ради про те, що агресія була здійснена, Суд не може розпочати розгляд справи. Проти такої пропозиції категорично заперечують багато інших держав. Вони побоюються, що у такий спосіб «сильні цього світу» намагаються навіки захистити себе та своїх керівників від міжнародного переслідування за вчинення актів агресії.

Узагальнивши вищевикладене, можна стверджувати, що акт агресії – це застосування збройної сили державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави, натомість, злочин агресії – це планування, підготовка, ініціювання або виконання особою, яка здатна фактично керувати або контролювати політичні дії, або військові дії держави, акт агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабом є грубим порушенням Статуту ООН.

В сучасному міжнародному кримінальному праві сформувався перелік діянь, що розцінюються як акти агресії. Крім того, міжнародно-правова доктрина дозволяє зробити висновок про те, що акт агресії може розцінюватися і як злочин, який вчиняється індивідуально певними особами, і як злочин, що вчиняється державами та (або) корпоративним суб'єктом. Така ситуація породжує досі повністю не дозволене питання про те, хто і як має нести відповідальність за вчинення агресії.

1.2. Система міжнародних судових органів, повноважних розглядати справи щодо актів агресії

Вивчення основ правового регулювання процесуальних відносин, пов'язаних із міжнародним судочинством, визначення процесуального статусу їх учасників, виявлення ознак і тенденцій розвитку міжнародних судів може сприяти доктринальному вирішенню питання про можливість виділення міжнародного процесуального права в окрему галузь міжнародного права.

Сьогодні існують міжнародні судові установи (трибунали) із загальною або спеціальною юрисдикцією, наприклад Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Міжамериканський суд з прав людини тощо. Судовий спосіб вирішення спорів регулюється Статутом ООН і Манільською декларацією [6] і регулюється в цих документах відразу після арбітражу, який є його історичним попередником. Ідея міжнародного правосуддя завжди представлялася як щось неординарне, тому підхід до міжнародних судів має специфіку, зумовлену цілями та завданнями міжнародного правосуддя.

Коли в справі, яка розглядається міжнародним судом, зацікавлені одна або більше держав, які не є його сторонами, охорона інтересів таких держав є важливою процесуальною проблемою. У деяких арбітражних договорах із юрисдикції суду виключалися суперечки, що стосуються інтересів третьої сторони. Цей виняток передбачався і в більшості договорів, укладених зі Сполученими Штатами. Так, включення такого застереження в Міжамериканський арбітражний договір 1929 р. було, мабуть, пов'язано з бажанням не допустити розгляду спорів, що відносяться до доктрини Монро, спрямованої на запобігання будь-якого втручання в справи американського континенту [7], яка пізніше була розвинена доктриною Драго (міністр закордонних справ Аргентини), яка робила наголос на неправомірності втручання у внутрішні справи держав у результаті існування принципу суверенної рівності. За доктриною Драго, іноземні держави не можуть накладати санкції проти країн-боржників.

Відповідно до п. 1 ст. 36 Статуту Міжнародного Суду, до його відання належать «усі справи, які будуть передані йому сторонами. У таких справах сторони виражають свою згоду на «одноразовій основі» за допомогою спеціальної угоди, яка має форму клопотання до Суду про розгляд конкретного обумовленого спору. Юрисдикція Суду визнається з моменту нотифікації цієї спеціальної угоди Суду. Юрисдикція МС ООН щодо агресії також є факультативною, тобто він має юрисдикцію щодо даного міжнародного правопорушення тільки у випадку, якщо держава подала заяву про визнання її обов'язковою. Але слід зазначити, що на сьогодні МС жодного разу не встановив, що держава вчинила саме акт агресії і як наслідок не визнав свою юрисдикції щодо саме актів агресії, але у його практиці були справи щодо порушення міжнародно-правової заборони застосування сили у міждержавних відносинах» [15].

«Через відсутність на міжнародному рівні юридично обов'язкового визначення поняття агресії, МС ООН зазвичай кваліфікує протиправні дії держав, що підпадають під Визначення агресії № 3314 в якості таких, що порушують принцип незастосування сили у міжнародних відносинах» [28].

Також до органів, уповноважених розглядати акти агресії, належить Міжнародний кримінальний суд, який може, згідно зі ст. 12, «здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, яка випливає з акту агресії, вчиненого державою-стороною, якщо лише ця держава-сторона попередньо не заявила, що вона не визнає таку юрисдикцію Суду, зареєструвавши декларацію. Відкликання такої декларації може бути здійснено у будьякий час і має бути розглянуто державою-стороною упродовж трьох років» [17].

«Спеціальна юрисдикція щодо злочину агресії базується на згоді держав. Достатньо пасивної згоди у формі утримання від виходу з-під юрисдикції Суду (тобто неподання заяви про невизнання юрисдикції) щодо злочину агресії. Однак після Кампальської конференції деякі держави зайняли позицію, згідно з якою потрібна активна згода, а саме – Міжнародний кримінальний суд матиме юрисдикцію лише щодо держав, які ратифікували Кампальські додатки» [40].

Крім того, існують також організації та суди, які вповноважені розглядати справи проти ще одного із проявів агресії, які здійснюються часто державами-агресорами – тероризму.

Одним з основних документів, що визначає цілі міжнародної кримінальної політики у сфері боротьби з тероризмом, є Глобальна контртерористична стратегія, прийнята 8 вересня 2006 р. Генеральною Асамблеєю ООН [8], де передбачено низку заходів, метою яких є як обмеження умов, що сприяють поширенню тероризму (наприклад, продовження врегулювання міжнародних та міждержавних конфліктів), так і забезпечення невідворотності правосуддя для терористів (їхній арешт, засудження або екстрадиція).

До міжнародних конвенцій по боротьбі з тероризмом належать Конвенція про злочини та деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряних суден 1963 р. («Токійська конвенція»), що стосується питань авіаційної безпеки; Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. («Гаазька конвенція»); Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації 1971 р. («Монреальська конвенція»); Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які використовуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р.; Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судочинства 1988 р.; Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі 1988 р., разом з додатковим Протоколом 2005 р.; Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення 1991 р.; Міжнародна конвенція боротьби з бомбовим тероризмом 1997 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу фінансуванням тероризму 1999 р.; Міжнародна конвенція щодо боротьби з актами ядерного тероризму 2005 р.

Аналіз наявної правової бази дозволяє зробити висновок про те, що на рівні міжнародної кримінальної політики відсутня єдина правова основа співпраці

держав у галузі протидії тероризму; саме правове регулювання на цьому рівні носить тематичний характер, зачіпає лише окремі аспекти проблеми тероризму.

Загальною рисою у структурі перелічених міжнародно-правових актів вважатимуться наявність визначення конкретного злочину. Наприклад, ст. 1 Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. (далі – Гаазька Конвенція) передбачено, що будь-яка особа на борту повітряного судна, що знаходиться в польоті, незаконна шляхом насильства, або загрози застосування насильства, або шляхом будь-якої іншої форми залякування захоплює це повітряне судно, або здійснює над ним контроль, або намагається вчинити будь-яку таку дію, вчиняє за змістом цієї конвенції злочин [9].

Іншою загальною рисою є закріплення принципу *aut dedere, aut iudicare* (або видай або покарай) разом з положеннями про екстрадицію, що робить міжнародний тероризм злочином з універсальною юрисдикцією (за деякими винятками).

Водночас недостатньо чітко у Міжнародній конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р. (далі – Конвенція (1997)) врегульовано проблему протидії актам тероризму з використанням зброї масового знищення. Зокрема, не зовсім ясно, чи охоплюються нормами Конвенції (1997) всі види зброї масового знищення або її окремі види. Звісно ж, що Конвенція (1997), застосовна лише стосовно актам тероризму, скоєним з використанням вибухового чи іншого смертоносного устрою, тоді як перелік видів зброї масового знищення не обмежується лише бомбовою зброєю. Так, Конвенцією про заборону бактеріологічної зброї 1972 р., а також Конвенцією про заборону хімічної зброї 1993 р. передбачено, що під зброєю піднімаються також і мікробіологічні або інші біологічні агенти або токсини та токсичні хімікати та їх прекурсори окремо від боєприпасів. можуть їх утримувати. Таким чином, поза регулюванням Конвенції (1997) залишаються інші, ніж перераховано в ній, види зброї.

Проблема потенційного використання терористичними організаціями ядерної зброї потрапила до уваги міжнародної спільноти одразу після того, як загроза збройного конфлікту із застосуванням ядерної зброї між державами –

членами «ядерного клубу» стала мінімальною. Особливо активним каталізатором проблеми стали ядерні програми Індії та Пакистану. Зростання чисельності держав з ядерною зброєю збільшує ймовірність отримання неурядовими екстремістськими організаціями ядерної зброї.

Відповіддю на загрозу стала Міжнародна конвенція боротьби з актами ядерного тероризму 2005 р. (далі – Конвенція (2005)). Її основне завдання – регулювання співпраці між державами у сфері запобігання актам ядерного тероризму.

Статтею 2 Конвенції (2005) окреслено широке коло діянь, які визнаються злочинними. Понад те, наведені у ст. 1 Конвенції (2005) визначення радіоактивного матеріалу, ядерного матеріалу, ядерного об'єкта, пристрої також сприяють максимальному охопленню всіх потенційно можливих злочинних дій. Так, за змістом Конвенції (2005) злочином є володіння радіоактивним матеріалом або виготовлення пристрою або володіння ним із наміром заподіяти смерть або серйозне каліцтво, суттєву шкоду власності або навколишньому середовищу; використання радіоактивного матеріалу або пристрою будь-яким чином, а також використання або пошкодження ядерного об'єкта таким чином, що відбувається вивільнення або створюється небезпека вивільнення ядерного матеріалу з наміром заподіяти смерть або серйозне каліцтво або з наміром завдати істотних збитків навколишньому середовищу, змусити фізичну чи юридичну особу, міжнародну організацію чи державу вчинити будь-яку дію або утримуватися від неї [10].

Крім того, Конвенція (2005) носить і яскраво виражений запобіжний характер. Так, п. «а» ч. 1 ст. 7 передбачено, що однією з форм співробітництва є вжиття таких заходів, спрямованих на запобігання державам-учасницям підготовки до скоєння злочину за змістом цієї Конвенції (2005), як адаптація національного законодавства, а також вжиття заходів щодо заборони незаконної діяльності осіб, груп та організацій, які заохочують, підбурюють, організують, навмисно фінансують або навмисно надають технологічну допомогу, або надають інформацію, або беруть участь у скоєнні таких злочинів [10].

У ст. 60 Статуту Міжнародного Суду ООН говориться, що при вирішенні питання про зміст або обсяг рішення, його тлумачення належить Суду на вимогу сторони[11]. Однак у практиці Міжнародного Суду ООН справ про тлумачення раніше постановлених рішень виключно мало, а самих тлумачень ще менше – як видно з наведених нижче прикладів, Суд вельми неохоче береться за інтерпретацію своїх власних рішень і, в принципі, цілком обґрунтовано. В актах Міжнародного Суду ООН щодо перегляду рішень, постановлених іншими судовими органами, можна простежити небажання порушувати принцип «правової визначеності» (розвинений пізніше Європейським судом з прав людини). Так, в 1960 р. Суд ООН при розгляді справи, що стосується арбітражного рішення, винесеного королем Іспанії 23 грудня 1906 р., порушеній Гондурасом проти Нікарагуа, підтвердив, що рішення міжнародного судового органу стає обов'язковим для сторін у справі і повинно виконуватися. Дана позиція Суду залишається незмінною довгі роки: так, в рішенні, винесеному 19 січня 2009 р. на прохання про тлумачення рішення від 31 березня 2004 р. справі, що стосувалася Авени та інших мексиканських громадян (Мексика проти Сполучених Штатів Америки)[12], він заявив, що прийняте ним рішення у справі Авени залишається в силі і що зі Сполучених Штатів не знімається зобов'язання виконати його в повному обсязі.

Забезпечення незалежності суддів є важливою складовою справедливого судового розгляду. Таке правило, зокрема, передбачено в ст. 21 «Посадові критерії» Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [13].

Йдеться, зокрема, про певний вплив політики на діяльність міжнародних судів. Однак міжнародне право не може існувати в ізоляції від політичних чинників, що діють в області міжнародних відносин, виходячи з переважаючої ролі політики при вирішенні політизованих проблем [14].

Таким чином, до системи міжнародних судових органів, повноважних розглядати справи щодо актів агресії входять такі основні суди, як Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, а також створюються окремі

трибунали на базі певних конкретних актів агресії щодо розслідування воєнних злочинів.

Крім того, сучасний стан глобального рівня міжнародної кримінальної політики у сфері боротьби з тероризмом як одним із проявів агресії характеризується наявністю множинних правових актів, що стосуються даної тематики, які, з одного боку, зачіпають найістотніші прояви терористичної загрози, але залишають поза увагою чимало існуючих та потенційно небезпечних проблем. Аналізуючи положення наведених конвенцій, можна встановити, що за рамками існуючих міжнародно-правових засад протидії тероризму залишається такий напрямок цієї діяльності, як повноцінне запобігання поширенню терористичної ідеології.

1.3. Компетенція міжнародних судових органів розглядати справи про вчинення актів агресії

Після закінчення другої світової війни для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили воєнні злочини, злочини проти миру і злочини проти людяності були створені два міжнародні військові трибунали: в Нюрнберзі й Токіо. Подальшим розвитком інституту міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб стало заснування Радою Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН [15] двох міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc: для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року (МТЮ), та для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав у період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 (МТР), а також створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду (МКС) [1].

Згодом були засновані й інші змішані (гібридні) кримінальні трибунали і спеціалізовані суди, здатні здійснювати кримінальне судочинство у справах щодо найсерйозніших злочинів, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства: Змішані (гібридні) суди на території Косово (1999); Колегії з виключної юрисдикції щодо серйозних злочинів в Східному Тиморі (2000); Спеціальний Суд по Сьєрра-Леоне (2002); Відділ з військових злочинів Суду Боснії і Герцеговини (2005); Надзвичайні палати в Судах Камбоджі для переслідування за злочини, вчинені в період Демократичної Кампучії (2006) тощо.

Поряд з постійно діючим Міжнародним кримінальним судом вищевказані судові органи виступають в якості складових елементів системи міжнародного кримінального правосуддя, що знаходься у процесі формування, причому інституційні моделі створення, формування, правового регулювання й діяльності цих судових органів різні.

Надалі, з ухваленням Римського статуту Міжнародного кримінального суду, універсальна юрисдикція МКС поширюється на такі злочини: 1) злочин геноциду; 2) злочини проти людяності; 3) військові злочини; 4) злочин агресії (з 2010 р.) [1].

Міжнародний кримінальний суд, незважаючи на необхідність його створення, що давно обговорювався, був фактично створений на підставі Римського статуту лише в 1998 р. і почав свою роботу 1 липня 2002 р. На даний момент він є наймолодшим органом міжнародного правосуддя в рамках права ООН.

Рішення про створення Міжнародного кримінального суду та прийняття його Статуту – початок якісно нового етапу у розвитку міждержавних відносин та міжнародного права. Вперше після того, як гітлерівські військові злочинці постали перед трибуналом у Нюрнберзі, міжнародне співтовариство переважною більшістю голосів прийняло рішення створити постійно діючу вищу судову інстанцію, яка виноситиме вироки всім тим, хто винен у розв'язанні агресивних воєн; скоєнні військових злочинів та злочинів проти людяності незалежно від їх посадового становища. Юрисдикція Суду велика.

У Статуті Міжнародного кримінального суду сформульовані склади, що охоплюють практично всі серйозні злочини, що викликають занепокоєння світової спільноти. Багато хто з них вперше закріплені у міжнародному законі, яким буде Статут після його ратифікації 60 державами та набрання цим чинності (ст. 114). При цьому перелік таких злочинів може бути переглянутий не раніше ніж через сім років після набуття чинності Статутом.

Цей міжнародний договір підтвердив принцип індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб за скоєння міжнародних злочинів (ст. 23). Такій відповідальності підлягають не лише безпосередні виконавці злочинів, а й ті, хто наказує.

Структура суду багато в чому подібна до структури інших міжнародних судових органів.

Наразі у суді працює 18 суддів. До складу МКС входить три відділення: Відділення попереднього провадження (з трьох палат), Судове відділення (з двох палат) та Апеляційне відділення.

Усі судді обираються в члени суду на постійній основі та виконують свої повноваження з моменту обрання. Найважливішим принципом їхньої діяльності є принцип незалежності суддів, який реалізується у тому числі через низку заборон, пов'язаних із заняттям певною діяльністю. Частина 2 статті 4 Статуту надзвичайно широко визначає цю заборону: «Судді не займаються жодною діяльністю, яка може перешкоджати виконанню ними своїх суддівських функцій або може змусити засумніватися у їхній незалежності»[1].

До перших спроб правового регулювання безпосередньо бойових (військових) дій під час збройних конфліктів історики відносять діяльність китайського полководця Сунь Цзи (VI століття до н.е.). Визначення ж злочину проти порядку (правил) ведення збройної боротьби було наведено в Кодексі Ману (близько 200 року до н.е.). В подальшому «закони війни» отримали розвиток в Стародавній Греції, римському та європейському праві (першим міжнародним судовим процесом *ad hoc*, можливо, слід вважати суд над Петером фон Гагенбахом, який був засуджений трибуналом у складі 28 суддів союзницької

коаліції до смертної кари в Австрії у 1474 році за звірства, допущені під час війни). Таким чином, європейське середньовіччя внесло свій вклад в підготовку ґрунту для створення міжнародного права. Мабуть, головне полягало в тому, що воно продемонструвало згубність беззаконня як для внутрішньодержавних, так і для міжнародних відносин [16, с. 79].

До другого періоду розвитку міжнародного співробітництва в сфері правової допомоги у кримінальних справах належить проміжок часу з кінця XVIII століття (1869р.) до початку XIX століття (1833 р.), що характеризується укладенням міжнародних (двосторонніх і багатосторонніх) угод, що передбачають переслідування осіб, які вчинили військові і загально-кримінальні злочини, а також формуванням принципу невидачі політичних злочинців.

Більш повна кодифікація законів і звичаїв війни була здійснена другою Гаазької конференцією світу в 1907 р. Хоча в той період міжнародне право надавало широкі можливості для застосування сили, а війна вважалася законним засобом політики. Значною мірою воно було правом війни [17, с.106].

Період між закінченням Першої і Другої світових воєн, що хронологічно тривав з 1919 р. до 1945 р., став часом, коли розвиток правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері кримінального права та процесу тривав в руслі раніше намічених тенденцій, але з урахуванням коректив, внесених першою спробою створення організованого співтовариства держав - Ліги Націй та її діяльності. Після I Світової війни в термін «злочинці війни» (war criminals) вкладалися два значення: в ширшому сенсі під злочинцями війни розумілися як винуватці військової агресії, так і особи, відповідальні за порушення законів і звичаїв війни, в більш вузькому сенсі – тільки порушники законів і звичаїв війни [18, с. 100].

Міжнародне кримінальне судочинство у справах про воєнні злочини могло почати свою історію в 1919 році, коли відповідно до розділу III частини IV Версальського мирного договору від 28 червня 1919 року, між Німеччиною і 27 союзними й асоційованими державами, його сторони брали на себе зобов'язання: організувати спеціальний трибунал для публічного розгляду кримінальної справи

за обвинуваченням німецького імператора Вільгельма II; переслідувати в кримінальному порядку і видавати передбачуваних воєнних злочинців; деякі інші зобов'язання (причому, аналогічні вимоги містилися в ряді інших міжнародних договорів (Сен-Жерменський мирний договір від 10.09.1919 р. між Австрійською Республікою та 17 союзними державами, Тріанонський мирний договір від 04.06.1920 р. між Угорщиною і 17 союзними і асоційованими державами та ін.)).

20 січня 2000 року Україна підписала Римський статут МКС, але не ратифікувала його. І хоча Україна не є учасником статуту, це не завадило їй звернутися до МКС, адже сам Римський статут передбачає таку можливість для країн, які його підписали. Наша держава визнала свою юрисдикцію лише щодо злочинів, які мали місце в Україні з 20 листопада 2013 року до сьогодні. Водночас Росія відкликала свій підпис під Римським статутом. Однак це не перешкоджає притягненню громадян Росії до відповідальності за злочини, скоєні на території України.

20 травня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо взаємодії з Міжнародним кримінальним судом» [19], яким запроваджено механізм взаємодії відповідних органів України з Міжнародним кримінальним судом, набрав чинності. Цим законом Кримінальний кодекс України доповнюється новою главою [19], яка встановлює порядок та принципи взаємодії з МКС.

Вищезазначений закон визначає:

- обсяг і порядок співробітництва з Міжнародним кримінальним судом;
- центральні органи України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом (Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України);
- порядок передання кримінального провадження Міжнародному кримінальному суду;
- порядок виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яке стосується проведення процесуальних дій;

- положення про конфіденційність та захист відомостей, що стосуються національної безпеки України, під час співробітництва з Міжнародним кримінальним судом;
- порядок вжиття заходів для забезпечення збереження доказів на території України на прохання Міжнародного кримінального суду;
- порядок виконання Міжнародним кримінальним судом дій (функцій) на території України;
- що особу, яка тримається під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на території України, може бути тимчасово передано на прохання Міжнародного кримінального суду для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час розгляду справи Міжнародним кримінальним судом та порядок такої передачі;
- порядок затримання осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу;
- порядок надсилання запитів (прохань) до Міжнародного кримінального суду;
- порядок виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду.

Таким чином, цей закон є дуже важливим кроком на шляху співпраці України з Міжнародним кримінальним судом. Україна впевнено підходить до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та активно допомагає МКС документувати злочини Російської Федерації у цій жорстокій військовій агресії.

Створення всеохоплюючої системи міжнародної безпеки передбачає подальше вдосконалення та розвиток співробітництва між державами у боротьбі з найтяжчими злочинами, що викликають стурбованість міжнародної спільноти. В умовах розвитку інтеграційних процесів у різних сферах міжнародних відносин об'єднання зусиль світового співтовариства у цій сфері можна вважати одним із пріоритетних напрямків міжнародної взаємодії.

РОЗДІЛ 2

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЩОДО АКТИВ АГРЕСІЇ

2.1. Повноваження та практика Міжнародного Суду ООН щодо розгляду справ про акти агресії

Належачи до головних органів ООН, Міжнародний Суд поділяє їхню відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки. Його можливості та межі можливостей у цій сфері встановлено його Статутом та Статутом ООН, виходячи з того, що головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки в системі органів ООН покладено на Раду Безпеки.

Належачи до головних органів ООН, Міжнародний Суд поділяє їхню відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки. Його можливості та межі можливостей у цій сфері встановлено його Статутом та Статутом ООН, виходячи з того, що головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки в системі органів ООН покладено на Раду Безпеки.

Значення міжнародного судового органу як засобу підтримки міжнародного миру та безпеки було усвідомлено досить давно, і це усвідомлення було відображено у проектах створення міжнародних судових органів чи міжнародних організацій з підтримки миру. Порівняльний аналіз хоча б деяких із цих проектів дозволяє простежити, як змінювалося ставлення до ролі міжнародного суду як засобу підтримання миру в ході історії, і чим існуюче нині дійсне відрізняється від бажаного.

У 30-ті роки минулого століття в літературі була висловлена думка, що питання про юрисдикцію Суду стосовно зустрічних вимог має вторинне значення, оскільки «зрозуміло, що Суд не прийме до розгляду зустрічну вимогу, яка мала б на меті отримати рішення. з питань, що виходять за межі його юрисдикції»⁶. Незважаючи на всю очевидність даної тези, важливість питання про юрисдикцію Суду стосовно зустрічних вимог не слід недооцінювати.

Умова пункту 1 статті 80 Регламенту, яка передбачає наявність юрисдикції Суду щодо зустрічної вимоги, впливає з основоположного принципу, який є наріжним каменем існування та функціонування Міжнародного Суду ООН: Суд не може розглядати вимогу, будь то основною чи зустрічною, якщо сторони спору не висловили у тій чи іншій формі згоди з його юрисдикцією щодо цієї вимоги. Оскільки зустрічні вимоги є процесуальним інструментом, що відрізняється від засобів захисту, які використовує державою відповідач, остільки має бути встановлена підстава юрисдикції, що застосовується до них. Процес встановлення юрисдикції щодо зустрічних вимог, з одного боку, має свою специфіку, оскільки проходить у рамках «супутньої» процедури, з іншого – у цьому процесі потрібно дослідження та винесення рішень з тієї ж групи питань, як і при визначенні існування юрисдикції Міжнародного Суду в рамках «основної» процедури.

Одним із головних органів системи ООН є Рада Безпеки ООН. Вона була заснована Статутом ООН для досягнення однієї з головних цілей ООН – «здійснювати мирними засобами відповідно до принципів справедливості та міжнародного права врегулювання або вирішення міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру. Учасниками спору, який розглядає суд, можуть бути лише держави. юрисдикція суду включає всі справи, передані на його розгляд сторонами, і всі питання, спеціально врегульовані Статутом ООН або існуючими договорами та конвенціями. Рішення суду є обов'язковими лише для сторін, які беруть участь у справі. Він також є остаточним і оскарженню не підлягає [15].

Юрисдикція МС визначається:

1. На основі заяв про визнання юрисдикції Суду обов'язковою (факультативна клаузула), переданих на зберігання Генеральному секретарю ООН (п. 2 ст. 36 Статуту МС ООН). відповідно до п. 2 ст. 36 статуту суду держави можуть у будь-який момент заявити про те, що вони визнають без особливої на те угоди, *ipso facto* щодо будь-якої іншої держави, що взяла на себе таке ж саме зобов'язання, за всіма правовими спорами. заяви про визнання обов'язкової юрисдикції суду мають форму одностороннього акту відповідної держави.

відповідно до п. 4 ст. 36 статуту суду такі заяви передаються на зберігання генеральному секретарю, який надає копії таких заяв учасникам статуту та секретарю суду [15].

2. Якщо це зазначено у діючих договорах та конвенціях (п. 1 ст. 36 Статуту МС ООН) (наприклад, відповідно до ст. 9 Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р., «спори між сторонами з питань тлумачення, застосування або виконання даної Конвенції, включаючи спори щодо відповідальності тієї чи іншої держави за вчинення геноциду, передаються на розгляд МС ООН за вимогою будь-якої зі сторін спору» [20]). П. 1 ст. 36 статуту суду передбачає, що до відання суду належать усі питання, спеціально передбачені договорами та конвенціями, які є чинними на момент відкриття провадження. у таких випадках юрисдикція суду має договірну основу і суд може прийняти до розгляду справу на основі письмової (односторонньої) заяви в даному контексті можна виокремити дві категорії договорів: а) двосторонні або багатосторонні договори, що стосуються конкретного предмета (наприклад, торгівлі або повітряного транспорту) і містять положення про визнання юрисдикції суду щодо правових спорів відносно тлумачення або застосування цих договорів; б) двосторонні або багатосторонні договори, укладені спеціально задля мирного врегулювання спорів, що передбачають юрисдикцію суду щодо будь-якого спору між сторонами, незалежно від предмета спору.

3. Визнання юрисдикції МС ad hoc.

Юрисдикція СК ООН щодо агресії також є необов'язковою, тобто вона має юрисдикцію щодо цього міжнародного злочину лише у випадку, якщо держава подала запит про визнання його обов'язковим. однак слід зазначити, що досі МК жодного разу не довів, що держава вчинила акт агресії і, як наслідок, не визнала її юрисдикції над актами агресії, але в його практиці були випадки, пов'язані з порушення міжнародно-правової заборони застосування сили в міждержавних відносинах. наприклад, у справі Демократична Республіка Конго проти Уганди (1999 р.) позивач скаржився на вчинення акту агресії. ДРК визнала юрисдикцію в заяві від 8 лютого 1989 року, згідно з якою "Виконавча рада Республіки Заір (нині

Конго) визнає обов'язковими *ipso facto* і без спеціальних угод у відносинах з будь-якою іншою державою". згідно з декларацією від 3 жовтня 1963 року, «уряд Уганди також визнав юрисдикцію Суду як обов'язкову *ipso facto* і без спеціальних угод по відношенню до будь-якої іншої держави, яка взяла на себе таке ж зобов'язання, і на умовах взаємності». тому заява проти уряду Уганди є прийнятною, в результаті чого суд визнав свою юрисдикцію не конкретно в питанні акту агресії, а в питанні порушення принципу незастосування сили [21, с. 239].

Окрім того, можна стверджувати, що більшість із принципів, викладених у Основних принципах незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, застосовні і до міжнародних судових установ. Відмінність полягає у суб'єктах гарантування незалежності. Наприклад, відповідно до Основних принципів, незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її [41]. У міжнародних відносинах незалежність суду гарантується сукупністю держав-членів ООН, які є підписантами Статуту ООН, Римського статуту та інших міжнародних угод, що визначають статус певної міжнародної судової установи.

Кампальські поправки одночасно передбачили такі застереження:

1) Міжнародний кримінальний суд може здійснювати юрисдикцію виключно щодо тих злочинів агресії, які були вчинені лише через 1 рік з моменту ратифікації або прийняття поправки 2010 р. 30 державами-учасниками згідно з рішенням, прийнятим після 1 січня 2017 р. такою ж самою більшістю держав, яка необхідна для прийняття поправки до Статуту;

2) Міжнародний кримінальний суд не буде мати юрисдикційних повноважень щодо злочинів агресії, вчинених громадянами держав, які не є сторонами Римського Статуту, або на їх територіях;

3) Міжнародний кримінальний суд також не може здійснювати юрисдикцію щодо акту агресії, який був вчинений державою-учасницею, якщо ця держава

заявила про невизнання такої юрисдикції шляхом надсилення відповідної заяви Секретарю Міжнародного кримінального суду (ст.15-біс (4)).

Таким чином, «у 2010 р. держави дійшли згоди щодо злочину агресії, однак вирішили знову відстрочити на майбутнє активацію юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо нього, і передбачили, що це стосуватиметься лише тих держав, які окремо ратифікували ці поправки (тобто можна було бути державою-учасницею Міжнародного кримінального суду і не підпадати під його юрисдикцію щодо цього складу злочину)» [16].

Отже, «спочатку треба було назбирати 30 ратифікацій таких поправок, що розтягнулося на декілька років. Тридцятою державою, яка ратифікувала ці поправки стала Палестина у 2016 р., а тому з 1 січня 2017 р. держави-учасниці Міжнародного кримінального суду вже могли зібратися і ухвалити відповідне рішення» [16].

У грудні 2017 р. Асамблея держав-учасниць Міжнародного кримінального суду нарешті зібралася і 14 грудня 2017 р. ухвалила резолюцію про активацію юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії з 17 липня 2018 р. (20 річниця підписання Римського статуту).

Можливо виділити такі основні принципи міжнародного судочинства. Принцип законності. Міжнародний суд, а також сторони міжнародного судового розгляду, зобов'язані дотримуватись матеріальних і процесуальних норм міжнародного права. Ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН передбачає на основі яких джерел Суд вирішує передані йому справи. При цьому він застосовує:

- 1) міжнародні конвенції (загальні та спеціальні), що встановлюють правила, визнані державами, що сперечаються;
- 2) міжнародний звичай як доказ всезагальної практики, визнаної в якості правової норми;
- 3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;
- 4) із застереженням, зазначеним в ст. 59 (обов'язковість рішень тільки для сторін і тільки у даній справі), судові рішення та доктрини найбільш

кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як додаткових засобів для визначення правових норм [15].

Дотримання сторонами принципу законності означає дотримання ними положень дво- і багатосторонніх конвенцій і договорів, а також процесуальної форми міжнародного судового розгляду.

Принцип змагальності означає активність сторін у процесі міжнародного судового розгляду. Є однією з гарантій ефективного вирішення спору.

У цьому контексті важливо, що окрім спорів між державами, суди все частіше розглядають справи як юридичних, так і фізичних осіб.

У міжнародному судочинстві правовий статус сторін ґрунтується на принципі рівності, який проявляється і забезпечує рівні можливості в процесі. Тому рівність сторін є одним із основних принципів міжнародного правосуддя.

Важливим принципом (і водночас тенденцією) сучасного міжнародного процесу у сфері вирішення міжнародних спорів є інституційність, яка полягає в діяльності органів, створених на основі норм міжнародного права.

9 квітня 1984 року Нікарагуа подала скаргу до Міжнародного суду ООН, стверджуючи, що «Сполучені Штати застосували військову силу проти Нікарагуа в порушення норм міжнародного права». незважаючи на те, що США підкреслили, що ця справа не належить до юрисдикції суду, він визнав скарга підлягає задоволенню. за словами Томаса Дж. Пакса, «це був безпрецедентний вибір, заснований на добре розроблених правових принципах, що регулюють питання судової юрисдикції, які розвивалися десятиліттями» [22, с. 471-472]. суд зазначив, що «ця скарга є прийнятною з огляду на заяву США відповідно до п. 2 ст. 36 статуту суду» [23]. відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту Організації Об'єднаних Націй «держави-учасниці цього Статуту можуть у будь-який час заявити, що вони визнають *isro facto* по відношенню до будь-якої іншої держави, яка взяла на себе таке ж зобов'язання, юрисдикцію суду без спеціальної угоди. він є обов'язковим для всіх судових спорів про наявність факту, якщо доведено, що він є порушенням міжнародного зобов'язання» [15]. Так, у 1946 році США зробили заяву про визнання обов'язкової юрисдикції ООН, але висловили застереження

щодо суперечок, які по суті належать до національної компетенції, визначеної самою державою після офіційного визнання обов'язкової юрисдикції суду США зберегли можливість уникати судового розгляду на власний розсуд у кожному конкретному випадку. Коли суд визнав свою юрисдикцію над справою, США відмовилися брати участь у процесі, незважаючи на те, що США відмовилися брати участь у розгляді, суд продовжив розгляд справи без представника США [22, с. 472].

Можна зробити висновок, що в цьому випадку МКЧХ вважав, що питання входить до його юрисдикції, і вирішив, що США застосували незаконну силу проти Нікарагуа, але вирішив вирішити питання про форму та розмір компенсації пізніше. у 1991 році Нікарагуа відмовилася від позову, і суд постановив припинити провадження [23]. Внаслідок того, що суд, незважаючи на застереження США, все ж таки визнав свою юрисдикцію, США «вилучили» свою юрисдикцію [24, с. 604]. «малі менш розвинені» держави вважають, що діяльність ООН опосередковано контролюється «потужними» державами, такими як США чи Велика Британія. і коли справа доходить до таких країн, як США, вони можуть вчиняти, так би мовити, «діяння поза законом». таке ставлення малих держав базується на прикладі суперечки між Нікарагуа та США. Рішення суду мало зобов'язати США припинити напади на Нікарагуа, але держава його проігнорувала.

У справі про прикордонні та транскордонні збройні дії (Нікарагуа проти Гондурасу) суд визнав свою юрисдикцію, незважаючи на аргументи у справі Гондурас проти Гондурасу (1988). У цій справі йшлося про суперечку між Нікарагуа та Гондурасом щодо дій озброєних банд на кордоні між державами. в якості підстави для юрисдикції Суду Нікарагуа послалася на «положення ст. XXXI Пакту, підписаного в Боготі, і до декларацій Республіки Гондурас і Республіки Нікарагуа відповідно до п. 2 ст. 36 статуту суду». крім того, Нікарагуа заявила, що «може обґрунтувати юрисдикцію Суду заявою Гондурасу від 20 лютого 1960 року», а Гондурас, у свою чергу, стверджував, що «декларація була змінена наступною заявою, переданою на зберігання Міністру до того, як

Нікарагуа надіслала вашу скаргу». оскільки він є основним у відносинах між державами-учасниками пакту, суд спочатку перевіряв, чи має він юрисдикцію відповідно до ст. XXXI Пакту». Суд дійшов висновку, що ця стаття «надає йому юрисдикцію і що немає потреби вирішувати питання про те, чи може він мати юрисдикцію відповідно до вищезазначених декларацій про обов'язкову юрисдикцію Нікарагуа та Гондурасу». Гондурас вказав причини відмови у прийнятті запиту. Так, він підкреслив, що позов «є політично інспірованим, перебільшеним проханням, яке суд за своїм правовим статусом не повинен розглядати». Крім того, «заява є розпливчастою, а твердження, що містяться в ній, позбавлені відповідних деталей». Але суд не погодився з Гондурасом і все ж визнав свою юрисдикцію в частині порушення принципу незастосування сили [25]. Дії Гондурасу знову підпадають під кваліфікацію її дій як агресії відповідно до резолюції №. 3314 (1974), але суд визнав свою юрисдикцію лише в частині порушення принципу незастосування сили в міждержавних відносинах.

Отже, юрисдикція Міжнародного суду ООН щодо агресії є більшою мірою факультативною, тобто вона має юрисдикцію щодо цього міжнародного злочину лише тоді, коли держава клопоче про визнання його обов'язковим. Тому, можна зробити висновок, що через відсутність юридично обов'язкового визначення терміну «агресія» на міжнародному рівні Рада Безпеки ООН загалом кваліфікує незаконні дії держав, які підпадають під Визначення агресії №3314 в якості тих, що порушують принцип незастосування сили в міжнародних відносинах. Міжнародний суд ООН зазвичай кваліфікує протиправні дії держав, що підпадають під визначення агресії як такі, що порушують принцип незастосування сили у міжнародних відносинах.

2.2. Позови, що їх подавала Україна до Міжнародного Суду ООН проти рф

На сьогоднішній день міжнародно-правова оцінка окупації Криму Росією давалася здебільшого або ЗМІ, або політичними органами (зокрема західними

країнами та українськими). Офіційної міжнародно-правової кваліфікації цієї події досі не було. Україна подала кілька позовів до міжнародних судових органів — зокрема, вісім міждержавних позовів до Європейського суду з прав людини та один позов до Міжнародного Суду ООН (МС ООН). Але за цими позовами ще не було винесено жодного рішення по суті.

Позов України до Міжнародного суду ООН проти Росії був поданий 16 січня 2017 року представником України в Міжнародному суді ООН з метою притягнення Російської Федерації до відповідальності за вчинення актів тероризму та дискримінації під час її незаконної агресії проти України. Україна також звернулася до Міжнародного суду ООН із заявою про введення тимчасових заходів, спрямованих на недопущення продовження порушень прав людини з боку Російської Федерації на час розгляду Судом справи по суті[31].

6 березня 2017 року розпочалися слухання щодо застосування запобіжних заходів, які триватимуть до 9 березня. Профілактичні заходи дозволять суду не допустити погіршення ситуації та захистити мирне населення протягом часу, необхідного для оцінки справи. При цьому розгляд позову в основній справі триватиме незалежно від ухвалення судом рішення про клопотання про застосування заходів забезпечення[32].

У клопотанні про вжиття запобіжних заходів Україна просить Суд зобов'язати РФ припинити порушення міжнародного права. Україна звертається до суду, зокрема, з проханням зобов'язати Російську Федерацію[32]:

- забезпечити ефективний контроль над своїми кордонами,
- припинити постачання зброї в Україну,
- припинити підтримку незаконних збройних формувань, які завдають шкоди мирному населенню України,
- і утримуватися від будь-яких подальших актів етнічної дискримінації в окупованому Криму.

Очікується, що слухання щодо тимчасових заходів триватимуть чотири дні. Україна представить свої аргументи в понеділок, 6 березня, і в середу, 8 березня. Російська Федерація представить свої аргументи у вівторок, 7 березня, і в четвер,

9 березня. Слухання розпочинатимуться щодня о 10:00 за місцевим часом (11:00 за Києвом). Слухання можна дивитися онлайн [32].

Міжнародний суд ООН зазвичай розглядає запити про введення тимчасових заходів у прискореному порядку. Очікується, що суд винесе рішення протягом кількох тижнів[32].

Очікується, що найближчими місяцями Міжнародний суд ООН визначить графік подання сторонами процесуальних документів щодо оцінки справи по суті, після чого будуть призначені усні слухання[32].

19 квітня 2017 року оголошено рішення про вжиття попередніх заходів. Міжнародний суд ООН у Гаазі постановив, що Росія має утриматися від обмежень щодо Меджлісу кримських татар і відновити його діяльність. Серед іншого суд закликає забезпечити доступність навчання в Криму українською мовою.

Водночас суд зобов'язав обидві сторони уникати порушень Конвенції про запобігання всім формам расової дискримінації.

Міжнародний суд ООН відмовив Україні в погодженні тимчасових заходів проти Росії за Конвенцією про заборону фінансування тероризму[33].

Згідно з аналізом відповіді Міжнародного суду ООН від 19 квітня 2017 року, проведеним «Європейською правдою», причиною відмови Суду запровадити запобіжні заходи у зв'язку з Конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму є полягає в тому, що порушення конвенції відбудеться тільки в тому випадку, якщо ця зброя, інші засоби, чи кошти будуть надані «з метою або з наміром, щоб ця зброя або інші засоби були використані для терористичних актів» [34].

Однією з перших політичних заяв на міжнародному рівні про визнання дій Росії на Донбасі є агресивними заява Генерального секретаря НАТО. Після надзвичайного засідання Комісії Україна-НАТО у серпні 2014 року у зв'язку з ескалацією збройного нападу Росії на сході України, Генеральний секретар НАТО А. Расмуссен кваліфікував вторгнення збройних сил Російської Федерації через

східний російсько-український державний кордон як «серйозну ескалацію озброєної агресії».

Україна на офіційному політичному рівні визнала Росію державою-агресором лише у січні 2015 року, коли Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейський Парламент, Парламентську Асамблею Ради Європи, Парламентську Асамблею НАТО, Парламентську Асамблею НАТО Асамблею ГУАМ, парламенти держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором».

У червні 2015 року Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію щодо зниклих безвісти осіб у Криму та під час українсько-російського конфлікту, де Росія визнана агресором та окупантом.

У липні 2015 року Парламентська Асамблея ОБСЄ ухвалила Резолюцію «Продовження очевидних, грубих та невиправлених порушень Російською Федерацією міжнародних норм та принципів ОБСЄ». У ній чітко визначається, що дії РФ у Криму та на Донбасі є актами військової агресії проти України.

Таким чином, не лише Україна на підставі міжнародного права кваліфікує дії РФ як агресію, але поступово й регіональні організації ухвалюють аналогічні рішення. Однак слід зазначити, що резолюції регіональних організацій, як і міжнародних, за визначенням багатьох правознавців входять до так званого «soft law», тобто не мають обов'язкової юридичної сили для виконання, а є політичними документами. Хоча факт їхнього прийняття вже свідчить про певні тенденції та позиції, що є у держав стосовно певних питань.

Підсумовуючи зазначимо, що позов України проти Росії до Міжнародного суду ООН був поданий у 2017 році та розглядається Міжнародним судом ООН. Україна просить визнати дії Росії на Донбасі такими, що порушують Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму, а в Криму – Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Клопотання України до Міжнародного суду ООН щодо застосування до Російської Федерації запобіжних заходів, щоб не допустити погіршення ситуації

під час розгляду справи. Україна в рамках позову проти Росії просила Міжнародний суд ООН запровадити тимчасові запобіжні заходи, спрямовані на недопущення продовження порушень прав людини з боку РФ на період судового розгляду справи по суті, щоб для захисту мирного населення в тимчасово окупованих Криму та Донбасі. Після попереднього розгляду справи Міжнародний суд ООН оголосив рішення, яким частково задовольнив клопотання України про застосування тимчасових запобіжних заходів проти Росії.

Однак тимчасові заходи стосуються лише Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Суд ООН заявив, що Росія повинна утримуватися від продовження або застосування обмежень щодо здатності кримських татар утримувати свої інститути, включаючи Меджліс. За це рішення проголосувало 13 суддів, троє були проти. Одноголосно ухвалено рішення, згідно з яким Росія має гарантувати доступність навчання українською мовою.

У зв'язку зі звинуваченнями РФ у порушенні стандартів Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму Суд ООН вирішив, що Україна не надала достатньо доказів, які були б вагомою підставою для застосування тимчасових заходів. Також було одноголосно вирішено, що обидві сторони утримаються від будь-яких дій, які можуть погіршити чи затягнути спір у суді чи ускладнити його вирішення.

Таким чином, Україна подала вісім міждержавних позовів до Європейського суду з прав людини та один позов до Міжнародного Суду ООН (МС ООН). За жодним із них остаточне рішення досі не ухвалене. Зокрема, Міжнародний суд ООН відмовив Україні у затвердженні тимчасових заходів проти Росії за конвенцією із заборони фінансування тероризму.

2.3. Особливості та перспективи розгляду і розв'язання Міжнародним Судом ООН справи щодо акту агресії РФ проти України 2022 р.

Після розпаду СРСР Росія так і не змогла позбутися імперських комплексів, реваншистського мислення та обрати шлях подальшого розвитку як сучасної цивілізованої держави. Це визначило її подальшу політику, спрямовану в минуле – на реінтеграцію пострадянських держав під керівництвом Росії, «відновлення величі», насамперед через агресивні дії проти колишніх республік радянської держави і, насамперед, України, як найбільшої важливі з них. Трансформація характеру міждержавних відносин у 1991–2022 роках була пов'язана насамперед з конкретними кроками, які Російська Федерація була готова зробити для відновлення впливу на нашу державу.

Свідома відмова від демократичних засад державного будівництва з приходом кагебістської команди на чолі з В. Путіним на рубежі 1990-20-х років ХХ століття означала активізацію Росії в цьому напрямку та перехід до все більш жорстких заходів. З одного боку, проголошувалося «стратегічне партнерство» у відносинах з Україною, з іншого – зростала агресивність РФ. Загальновідомими прикладами є активне перешкоджання європейській та євроатлантичній інтеграції, спроби дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в нашій державі, пропагандистська війна проти неї, яка то тимчасово припинялася, то відновлювалася, але велася послідовно протягом багатьох років, він продемонстрував, що для досягнення власних політичних цілей РФ повністю готова до війни проти нібито «братнього народу».

З цієї точки зору агресивна війна Росії проти України, яка розпочалася в Криму в лютому 2014 року і була спрямована на окупацію та анексію півострова, тривала на сході нашої країни, а з 24 лютого 2022 року переросла в повномасштабну агресію на всій території України певною мірою можна вважати «кульмінацією» російської зовнішньої політики. Дії Російської Федерації щодо нашої держави, безумовно, потребують належної міжнародно-правової

кваліфікації, на підставі якої мають бути здійснені заходи щодо припинення агресії та притягнення порушника до відповідальності в усіх її аспектах.

Внаслідок агресії РФ в Україні відбувається повномасштабна війна. Причиною – «casus belli» – агресор називає проведення нібито політики знуцань, геноциду кийвським режимом, що призвело до того, що є потреба у захисті людей, демілітаризації та денацифікації України.

РФ виставляє себе «захисником» та «рятівником» українців від самих себе, нахабно і цинічно викривляючи, як поняття військової агресії, підмінюючи її терміном «спецоперація» [26], так поняття геноциду, підмінюючи його терміном «денацифікація» [27]. Не потрібно бути фахівцем, щоб зрозуміти наміри рф. Очевидним є те, що путінський режим хоче зруйнувати нашу державність, незалежність та ідентичність. Безперечно, такі злочинні акції викликали потужний опір і супротив по всіх фронтах, в тому числі і на юридичному.

26 лютого 2022 року Україна подала позов проти Російської Федерації до Міжнародного суду ООН [28] за звинуваченням у геноциді. Крім того, прокурор так званого Гаазького трибуналу (Міжнародного кримінального суду) Карім Хан 3 березня розпочав розслідування злочинів, пов'язаних із військовою агресією РФ проти України. Оскільки Україна ще має ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду, це було зроблено на прохання 39 держав-учасниць статуту, згодом кількість держав зросла до 41 [29].

Також було звернення до Європейського суду з прав людини. 28 лютого 2022 року до ЄСПЛ надійшло звернення України щодо інформування уряду РФ про вжиття невідкладних тимчасових (запобіжних) заходів відповідно до ст. 39 Регламенту Суду ЄС у зв'язку з «значними порушеннями прав людини, вчиненими російською армією в ході військової агресії проти суверенної території держави Україна». А вже 1 березня було прийнято рішення про застосування наступних заходів: ЄСПЛ зобов'язав уряд Росії «утримуватися від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, включаючи житлові райони, санітарні машини та інші цивільні об'єкти, які перебувають під особливою охороною», особливо шкіл і лікарень, а також негайно забезпечити

безпеку медичних закладів, їх персоналу та автомобілів швидкої допомоги на території, яка зазнає нападу або оточення російськими військами» [30].

Варто зазначити, що в кожному з цих випадків ситуація невтішна, адже не тільки процес оцінки російських справ буде відбуватися з урахуванням певних важелів впливу з боку РФ (наприклад, право вето), але й як постійного члена ООН прогнозуються надзвичайно складні та тривалі та значні проблеми у виконанні рішень міжнародних судових установ.

Справа в Міжнародному суді ООН. Зазвичай, до Міжнародного суду ООН не так просто звертатися. Згідно його Статуту [15] юрисдикція МС ООН визначається у такий спосіб: (1) на підставі поданих сторонами заяв про визнання юрисдикції Суду («optional clause») (п. 2 ст. 36 Статуту). Така заява у формі одностороннього акту відповідної держави може бути зроблена у будь-який момент; (2) на підставі положень чинних договорів та конвенцій (п. 1 ст. 36 Статуту). При цьому до відання Суду відносять питання, які спеціально передбачені в договорах чи конвенціях і вони є чинними на момент відкриття провадження. Такі договори можна згрупувати наступним чином:

1) двосторонні або багатосторонні щодо конкретного предмету, в положеннях яких визнано юрисдикцію Суду з правових спорів щодо тлумачення або застосування цих договорів;

2) двосторонні або багатосторонні щодо мирного врегулювання спорів, які визнають юрисдикцію Суду щодо будь-якого спору між сторонами, незалежно від предмета спору. За таких ситуацій юрисдикція Суду має договірну основу і Суд може приймати до розгляду справу на підставі односторонньої письмової заяви;

3) на підставі визнання юрисдикції МС ООН ad hoc. Згідно п. 1 ст. 36 Статуту до відання Суду належать усі справи, передані йому сторонами. В таких випадках сторони висловлюють згоду на одноразовій основі за допомогою спецугоди, яка має форму клопотання до Суду про розгляд спору. Юрисдикція в даному разі визнається з моменту ратифікації цієї угоди Суду.

Отже, як бачимо, МС ООН має обмежену юрисдикцію щодо спорів між державами. Україна, ініціюючи розгляд справи, врахувала те, що РФ ніколи не

дасть згоди на розгляд справи в МС ООН, а тому треба діяти іншим шляхом – шукати можливості зробити це без її згоди. Оскільки і Україна, і РФ є учасницями Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р. [20], в якій міститься положення про те, що «Спори між Договірними Сторонами з питань тлумачення, застосування або виконання цієї Конвенції, включаючи спори щодо відповідальності тієї чи іншої держави за вчинення геноциду або одного з актів, перелічених у статті III, має бути передано до Міжнародного суду за запитом будь-якої зі сторін спору» (стаття 9), Україні вдалося порушити провадження. Це означає, що була використана можливість, яка випливає з міжнародних зобов'язань, які сторони раніше взяли на себе згідно з міжнародним договором, учасниками якого є обидві держави і який містить так звану «статтю про юрисдикцію» про порядок вирішення спорів між сторонами щодо тлумачення, застосування та виконання цієї угоди в конкретному міжнародному судовому органі.

В обґрунтування позовів Україна зазначила, що між Україною та Російською Федерацією виник спір щодо тлумачення та застосування Конвенції, оскільки Україна та Росія мають протилежні погляди щодо того, чи мав місце геноцид в Україні та чи є Конвенція підставою для використання російської військової сили проти України «попереджає та карає» за цей нібито геноцид. Українські представники в Радбезі ООН наголосили на незаконності та безпідставності вторгнення російських військ на територію України, а також на спотворенні російською стороною концепції «злочину геноциду», який нібито відбувається на території нашої країни під контролем і допомогою влади. Крім того, в заяві України йдеться про те, що Росія, заперечуючи існування українського народу як такого та навмисно вбиваючи та завдаючи тяжких тілесних ушкоджень українцям, сама вчиняє дії, які за Конвенцією можна кваліфікувати як геноцид. З огляду на ці очевидні факти Україна з повагою просить Раду Безпеки ООН:

– по-перше, вирішити та оголосити, що, всупереч заявам Російської Федерації, українська влада в Луганській та Донецькій областях України не вчиняла жодних актів геноциду за змістом Конвенції 1948 року;

– по-друге, вирішити та оголосити, що Російська Федерація не може на законних підставах вживати будь-яких дій відповідно до Конвенції в Україні або проти неї, спрямованих на запобігання або покарання за ймовірний геноцид на основі неправдивих заяв про геноцид у Луганській та Донецькій областях України;

– по-третє, вирішити та оголосити, що визнання Російською Федерацією 22 лютого 2022 року незалежності так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» ґрунтується на неправдивій заяві про геноцид і тому не має жодних підстав. в т. зв Конвенція 1948 р.;

– по-четверте, прийняти рішення та заявити, що «спеціальна військова операція», оголошена та розпочата Російською Федерацією 24 лютого 2022 року, ґрунтується на неправдивих звинуваченнях у геноциді, а тому не має для цього підстав у Конвенції про геноцид;

– по-п'яте, вимагати від РФ гарантій і неповторення, якими вона не скористається

– жодних незаконних заходів на користь і проти України, включно із застосуванням сили, заснованих на її неправдивих заявах про геноцид;

– по-шосте, розпорядитися про повну компенсацію всіх збитків, завданих Російській Федерації в результаті будь-яких дій, вжитих на основі неправдивих заяв Росії про геноцид.

Разом із заявою Україна направила запит про введення тимчасових заходів.

Варто зазначити, що процес розгляду справи в Міжнародному суді ООН буде тривалим, як це характерно для всіх судових інституцій міжнародного рівня. Незважаючи на хороші прогнози для України, якщо Радбез ООН до того часу не буде реформовано, «каменем спотикання» стане виконання рішення Міжнародного суду ООН. РФ вже заявила, що не буде його виконувати. У таких

випадках згідно зі ст. 94 Статуту ООН вимагати виконання рішення шляхом звернення до РБ.

Зрозуміло, що постійний член від Російської Федерації заблокує цей процес, наклавши вето. Тому виникає глухий кут. Рішення буде прийнято, але за умови наявності постійного представника в Радбезі ООН з правом вето виконання не буде. Відправною точкою для цієї ситуації є негайне реформування Республіки Білорусь

із вступом Російської Федерації в якості постійного члена.

Таким чином, нами було визначено, що розгляд справи проти РФ у Міжнародному суді ООН все ще триває. Відповідно до рішення суду, РФ має негайно призупинити всі військові дії в Україні та зупинити будь-які військові чи нерегулярні збройні формування під її контролем чи впливом. На найвищому юридичному рівні констатовано факт вторгнення Росії та визначено, що безпідставна агресія Росії має припинитися, суд не знайшов жодних доказів тверджень Росії про геноцид на території України, 13 суддів підтримали рішення, проти були лише двоє (РФ і Китай), а рішення суду є юридично зобов'язуючим відповідно до норм міжнародного права.

РОЗДІЛ 3

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 2022 р.

3.1. Повноваження та практика Міжнародного кримінального суду щодо розгляду справ про злочин агресії

У міжнародному праві злочин агресії визначається, з одного боку, як діяння, за яке несуть відповідальність держави, з іншого – як злочин фізичних осіб, що передбачає індивідуальну відповідальність за міжнародним кримінальним правом.

Очевидно, що в умовах російської агресії українські національні правові механізми з об'єктивних причин у більшості випадків не здатні ані запобігти цим злочинам, ані забезпечити належний захист цивільного населення, ані затримати злочинців та притягти їх до відповідальності. Тому видається цілком природною необхідність забезпечити можливості використання процедур та механізмів, створених на регіональному і універсальному рівнях.

У цьому контексті вважаємо слушними тези про необхідність як найшвидшого повноцінного приєднання України до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), а також активізації роботи компетентних органів нашої держави з розслідування всіх подій 2014 – 2022 рр. та притягнення до відповідальності всіх осіб, винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності, вчинених на території України. Такі дії, проведені у повній відповідності з доктриною «позитивної комплементарності», забезпечать виконання міжнародних зобов'язань України, спрямованих на боротьбу з найтяжчими злочинами проти міжнародного права. При цьому у тих випадках, коли Україна з об'єктивних причин не зможе забезпечити судове переслідування осіб, що вчинили міжнародні злочини на її території (наприклад, через їхнє переховування на території інших країн), наша держава зможе розраховувати на

допомогу Міжнародного кримінального суду, що отримає юрисдикцію стосовно всіх подій на території України [35].

Міжнародний кримінальний суд – наразі єдиний постійний орган міжнародного кримінального правосуддя. У 1998 р. 120 держав-членів ООН прийняли Римський статут, який став основою для створення МКС. Статут набув чинності 1.07.2002 р., коли його ратифікувало 60 держав. Серед понад 120 держав, які наразі ратифікували Статут – усі члени Євросоюзу. Суд став першим постійним кримінальним судом. Він не входить до структури Організації Об'єднаних Націй, але може порушувати справи за поданням Ради Безпеки ООН [1].

Міжнародне кримінальне право неможливо уявити без відповідних договорів, що закріплюють норми, якими має керуватися міжнародне співтовариство. Формування цієї галузі почалося з моменту вироблення принципів, які були закладені в Статуті Нюрнберзького трибуналу, а в подальшому закріплені Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Судді МКС обираються на дев'ятирічний термін і не можуть бути переобрані. При цьому суддя Судової або Апеляційної палати не може припинити свою посаду до закінчення розгляду справи, в якій бере участь (принцип безперервності процесу).

Відділення попереднього провадження у межах своєї компетенції має право:

- 1) дати санкцію Прокурору МКС на проведення розслідування *proprio proprio motu*;
- 2) прийняти рішення про юрисдикцію та прийнятність справи;
- 3) видати ордер на арешт;
- 4) видати повістку про явку до суду;
- 5) ухвалити рішення щодо застосування заходів захисту свідків та потерпілих;
- 6) ухвалити рішення щодо застосування заходів захисту інформації, пов'язаної з національною безпекою учасника Римського статуту;
- 7) підтвердити звинувачення Прокурора МКС та передати справу для розгляду.

Судове відділення у межах своєї компетенції має право:

- 1) провести підготовку справи до слухання (з попереднім з'ясуванням думки захисту та звинувачення);
- 2) провести справедливий судовий розгляд справи у розумний

термін за дотримання прав обвинуваченого; 3) застосувати заходи захисту стосовно обвинуваченого, свідків, потерпілих та конфіденційної інформації; 4) винести обвинувальний чи виправдувальний вирок (рішення); 5) ухвалити рішення про надання потерпілим компенсації.

Апеляційне відділення у межах своєї компетенції має право розглядати апеляції на рішення Судового відділення. У цьому виявляється відмінність міжнародного кримінального суду від інших органів міжнародного правосуддя: його рішення не є остаточним і може бути оскаржене. Апеляційне провадження можливе в рамках скарги на рішення про виправдання, засудження та призначення покарання. Крім того, скарга може подаватись на інші рішення палат. Нарешті, скарга може стосуватися перегляду засудження та призначення покарання.

До складу Президії МКС входять Голова МКС та перший та другий віце-голови. Відповідно до частини 1 статті 38 Статуту, «голова та перший і другий віце-голови обираються абсолютною більшістю голосів суддів. Вони виконують свої функції протягом трирічного строку або до закінчення строку їх повноважень як суддів, залежно від того, який із цих строків закінчується раніше. Вони може бути переобрані один раз»[1]. Голова та Віце-голови МКС не можуть займатися жодною іншою діяльністю, крім роботи в МКС. Вони також постійно перебувають у Гаазі до закінчення їх повноважень.

Для управління несудовою діяльністю, організації роботи та обслуговування МКС у його складі діє Секретаріат. На чолі Секретаріату МКС стоїть Секретар МКС, який, згідно з частиною 2 статті 43 Статуту, є «головною адміністративною посадовою особою Суду». Секретар безпосередньо підпорядковується Голові МКС. Крім секретаря, до складу секретаріату входить і заступник секретаря МКС. Вони обираються суддями МКС абсолютною більшістю голосів під час таємного голосування з числа рекомендованих Асамблеєю держав-учасниць Статуту осіб. За рекомендацією Секретаря аналогічно обирається його заступник. Секретар та Заступник Секретаря обираються на п'ятирічний термін (або менший, якщо судді проголосують за

скорочення терміну повноважень Секретаря; подібні рішення на практиці МКС досі не приймалися). При цьому на Секретаря крім адміністративних функцій покладаються також обов'язки з надання допомоги потерпілим і свідкам. Для цього він формує у складі Секретаріату Групу з надання допомоги потерпілим та свідкам. Ця Група, згідно з частиною 6 статті 43 Статуту, «забезпечує, у консультації з Канцелярією Прокурора, заходи захисту та процедури безпеки, консультаційну та іншу відповідну допомогу свідкам, потерпілим, які є до Суду, та іншим особам, яким загрожує небезпека внаслідок свідчень, даних такими свідками. До складу Групи входять співробітники, які мають досвід роботи з питань, що належать до травм, включаючи травми, пов'язані зі злочинами сексуального насильства»[1].

Статут Міжнародного кримінального суду є найбільш повним джерелом міжнародного кримінального права, в преамбулі якого підтверджуються принципи, перераховані в Статуті ООН. Стаття 5 (1) (d) говорить, що Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію над усіма серйозними міжнародними злочинами, в тому числі злочином агресії. Римський Статут Міжнародного кримінального суду спрямований на зміцнення верховенства права в міжнародних відносинах, вимагаючи від осіб, які порушили обов'язки по відношенню до міжнародного співтовариства, постати перед незалежною міжнародною судовою установою та понести відповідальність за свої вчинки.

Існуючі міжнародні договори застосовуються до злочинів, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, геноциду, злочинів проти людяності та військових злочинів: Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, Женевська конвенція про захист жертв війни від серпня 12 1949 р., Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. та інших міжнародних актів. Відповідно до стандартів, встановлених у цих конвенціях, держави зобов'язані переслідувати осіб, які вчинили міжнародні злочини.

Фактором, що вплинув на включення злочину агресії до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, було повноваження держав проводити кримінальні розслідування у справах, пов'язаних із цим злочиним, у тому числі виносити рішення щодо осіб, винних у агресії, на основі універсальності їх кримінальної юрисдикції. У нормативному плані узгоджено порядок здійснення юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Згідно з визначенням Національного інституту стратегічних досліджень Президента України, юрисдикція Міжнародного кримінального суду є лише доповненням до національної юрисдикції і діє як незалежна лише тоді, коли національні судові системи не працюють. . Відповідно до принципу «комплементарності» Міжнародний кримінальний суд буде діяти лише в тих випадках, коли національні суди не можуть або не бажають боротися зі злочинами проти миру та безпеки людства. Особливо, коли держава не зацікавлена у переслідуванні високопосадовців, або державна судова система зруйнована [37].

Акти агресії на сучасному етапі можуть мати різні форми та прояви. За словами Єсімова С., розвиток суспільства характеризується зростанням ролі інформаційної сфери, яка є системоутворюючим чинником життєдіяльності суспільства та активно впливає на політичну, економічну та інші складові безпеки України. Інформаційна безпека відіграє певну роль у загальній системі забезпечення національної безпеки, тому агресивні дії можуть здійснюватися не лише у формі збройного нападу, а й у формі кібератак, які становлять серйозну загрозу внутрішній безпеці країни. держава [38, с. 74].

Необхідно продовжувати курс, визначений за результатами конференції в Кампалі, з метою подальшого розвитку норм заборони агресії в будь-якій формі та прояві, як найтяжчого міжнародного злочину. Варто зазначити, що в діяльності Міжнародного кримінального суду беруть участь понад 120 країн. Однак проблемним фактором прийняття Римського статуту та його подальшої ратифікації є питання видачі Міжнародному кримінальному суду осіб, обвинувачених у вчиненні міжнародних злочинів, які підпадають під його

юрисдикцію. Міжнародний кримінальний суд також є незалежним міжнародним органом, діяльність якого не буде піддаватися тиску з боку окремих держав. Вона здійснює свою діяльність виключно з метою підтримки та розвитку системи міжнародного правосуддя для запобігання міжнародним злочинам, найтяжчим з яких є агресія.

Незважаючи на всі протиріччя, які виникають між положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду та нормами національного законодавства України та багатьох інших держав, необхідно звернути увагу на важливий момент, який стосується самої діяльності Міжнародний кримінальний суд. Міжнародний кримінальний суд та його специфіка. Варто зазначити, що в рамках кримінальної відповідальності за злочини, вчинені окремими особами, Суд ЄС розробив унікальну концепцію колективної перевірки злочинів шляхом порівняльно-правового аналізу, яка дуже вдало виражає характерні ознаки системної міжнародної злочинності. Нормативна діяльність Міжнародного кримінального суду впливає на роботу інших міжнародних кримінальних трибуналів і національних судів.

Міжнародний кримінальний суд має служити символом міжнародного правосуддя, яке виносить справедливі рішення щодо порушень міжнародного права. Що стосується процедури виконання рішення Міжнародного кримінального суду, то варто зазначити, що ця процедура виконання рішення МКС є подвійною. Подвійна процедура виконання рішень Міжнародного кримінального суду є основою Римського статуту і являє собою нову систему в історії міжнародного публічного права у сфері міжнародної відповідальності. Перш ніж МКС зможе засудити обвинуваченого, держава, громадянином якої є ця особа, повинна прийняти формулювання обвинувачення, а злочинця буде засуджено за системою «подвійної згоди», описаною в статуті. Згідно з цією системою, держава повинна спочатку бути зареєстрована в переліку держав, які мають можливість стати місцем виконання покарання (далі - перелік), а потім, в окремих випадках, стати членом президії суду. Як тільки на засіданні палати Міжнародного кримінального суду обвинуваченому буде винесено вирок про

позбавлення волі, ця особа відбудуватиме покарання в країні, визначеній Міжнародним кримінальним судом. Це рішення приймається Бюро Суду на основі списку зацікавлених держав і підтримується Секретаріатом. Якщо президія не погоджується з умовами утримання, то держава або припиняє входження до списку країн, або змінює ці умови. Держава має можливість у будь-який момент продовжити чи доповнити умови засудженого, але ці зміни мають бути розглянуті президією.

На практиці суд робить висновок, а саме двосторонні угоди з державами, які встановлюють обмеження на прийом засуджених. Ці угоди мають відповідати Римському статуту та підписуватися главою держави засудженого.

На цьому етапі процес переговорів та укладення двосторонніх договорів має найбільш розвинений аспект судової практики у сфері застосування права. З огляду на певні труднощі, що виникають у процесі реалізації положень Римського статуту та Регламенту Суду, Президія Суду використовує Модель імплементації угоди для сприяння укладанню двосторонніх договорів. Зміст модельного виконання угоди береться з відповідних положень Римського статуту, правил і положень і доповнюється практикою міжнародних кримінальних трибуналів, орієнтованих на конкретну справу. Коли держава подає запит на включення до списку, Голова Суду надає кожній державі-учасниці модель виконання угод.

У випадку країн, які бажають приєднатися до списку, процес переговорів відбувається між контрольним підрозділом Президії та відповідним підрозділом зв'язку, призначеним договірною державою.

Для аналізу чи обговорення – зазвичай департамент Міністерства юстиції чи Міністерства закордонних справ. У разі необхідності переговорний процес, який впливає з моделі прийняття рішень, дозволяє державам-учасникам формально додавати умови для включення держав-кандидатів до списку. Залежно від національної правової системи країни, договір набуває чинності з моменту підписання або з моменту ратифікації, визначеного національним законодавством. Після всіх необхідних внутрішніх процедур договір набуде чинності та буде опублікований в офіційному журналі Міжнародного кримінального суду.

Здійснюючи свої повноваження щодо визначення держави зі списку для виконання вироку, Бюро має враховувати принципи справедливого розподілу, визнані міжнародними договірними стандартами, що регулюють поводження з ув'язненими. Зазначена держава повинна повідомити суд про прийняте рішення з питання про тримання засудженого на своїй території. У разі відмови держави президія може бути призначена іншою державою. Якщо держава дає згоду на тримання засудженого під вартою, суд може направити його до установи для відбування покарання у вигляді позбавлення волі цієї держави або іншої держави, якщо вважатиме за необхідне.

Якщо Суд не може визначити конкретну державу для виконання вироку, засуджений відбуватиме покарання у вигляді позбавлення волі в спеціально відведеній установі на території держави перебування. За таких обставин угода між керівництвом Міжнародного кримінального суду та державою перебування (управлінська угода) регулюватиме всі умови забезпечення виконання вироку. Адміністративна угода передбачає, що у разі непередбачених обставин робиться посилання на відповідні положення Римського статуту та правила, які регулюють нагляд за виконанням покарання у вигляді позбавлення волі.

Як тільки держава, в якій буде виконуватися вирок, приймає всі умови, засуджений доставляється в цю державу якнайшвидше. Секретар Міжнародного кримінального суду, який у даному випадку співпрацює з державою, де особа буде засуджена, стежить, щоб усе відбувалося в межах закону.

Важливо відзначити, що виконання вироку є обов'язковим для держави, де буде перебувати злочинець. Держава не може це змінити або звільнити ув'язненого до закінчення терміну ув'язнення. Виконання вироку підлягає судовому нагляду та має відповідати загальноприйнятим міжнародним договірним стандартам поводження з ув'язненими. Ця угода є балансом між національним законодавством держави винесення вироку та загальновизнаними міжнародними стандартами прав людини.

Суб'єктом злочину агресії завжди є держава. Проте необхідно чітко визначити суб'єкта відповідальності за злочин агресії, а саме особу. Жодна особа,

незалежно від її політичного статусу чи статусу, а також військового звання, не звільняється від відповідальності за планування, підготовку, початок і здійснення агресії і повинна бути покарана згідно з нормами міжнародного кримінального права. Усі особи, причетні до вчинення міжнародного злочину агресії, повинні нести індивідуальну відповідальність, а їхні справи повинні бути передані Радою Безпеки ООН до Міжнародного кримінального суду для розгляду або незалежного розгляду Міжнародним кримінальним судом.

Однак через існування в кримінальному праві принципу заборони двічі судити особу за одне й те саме злочинне діяння фізична особа, винна у злочині агресії, повинна або постати перед національним судом держави, громадянином якої вона є, або бути екстрадованим до Міжнародного кримінального суду для розгляду справи. Таке рішення може бути прийняте відповідно до суверенної рівності держав і права кожної держави самостійно судити своїх громадян, якщо є неспростовні докази участі обвинувачених у злочині агресії.

У результаті підписання державами-учасниками Римського статуту в 1998 році злочин агресії потрапив під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, але механізм застосування міжнародно-правової відповідальності потребує вдосконалення. Удосконалення механізму застосування відповідальності сприятиме зменшенню кількості ухилень від відповідальності за міжнародні злочини [39, с. 251].

Незважаючи на суперечності, що виникають між нормами національного кримінального законодавства та положеннями Статуту Міжнародного кримінального суду, сама процедура розгляду справ є ефективним правовим інструментом, спрямованим на збереження міжнародного миру та безпеки. Спільна діяльність Міжнародного кримінального суду та Ради Безпеки ООН дає змогу оцінювати справи про міжнародні злочини та вживати ефективних заходів для боротьби з ними. Міжнародний кримінальний суд, як ключовий компонент системи міжнародного кримінального правосуддя, є одним із найважливіших інститутів міжнародного кримінального права, який постійно розвивається та певною мірою впливає на закономірності у розвитку механізмів розслідування

міжнародних злочинів. захист прав людини на міжнародному та національному рівнях. Але, як зазначає Вайна К., сьогодні актуальною є проблема щодо прийняття визначення агресії на рівні універсальної конвенції, що сприятиме запобіганню міжнародному злочину агресії та підвищенню ефективності боротьби з цим [40, с. 33].

Кримінальне судочинство в МКС включає такі стадії: 1) порушення справи; 2) вирішення питання про підсудність справи; 3) попереднє розслідування справи; 4) затвердження звинувачень; 5) розгляд справи на судовому засіданні; 6) винесення вироку; 7) розгляд апеляцій.

Підсумовуючи можна сказати, що Міжнародний кримінальний суд є справді ефективним органом міжнародного правосуддя та дозволяє притягати до юридичної відповідальності осіб, які вчинили найбільш тяжкі злочини проти миру та безпеки людства. Оскільки ці злочини посягають на існування окремих держав, можна сказати, що Міжнародний кримінальний суд – це орган, який здійснює розгляд справ стосовно осіб, які порушили принцип мирного вирішення міжнародних спорів. Подібний механізм захисту цього принципу має на увазі його загальне визнання. Він дозволяє ліквідувати недоліки національних правових систем у частині притягнення до відповідальності осіб, винних у таких злочинах, як геноцид або ведення агресивної війни, у разі неможливості реалізації адекватного кримінального процесу щодо них на національному рівні.

Таким чином, повноваження Міжнародного кримінального суду щодо розгляду справ про злочин агресії визначені в рамках притягнення до відповідальності осіб, яких вдалося ідентифікувати як винних у здійсненні воєнних злочинів, які пов'язані зі злочином агресії. Держави, які не ратифікували Римський Статут, не підпадають під юрисдикцію МКС ані якщо злочин агресії вчинений їхніми громадянами, ані на їхній території. Під юрисдикцію МКС підпадають не лише злочини агресії, але й злочини геноциду, воєнні злочини і злочини проти людяності. Римський статут набув чинності 1 липня 2002 року. Отже всі міжнародні злочини, вчинені після цієї дати, підлягають під юрисдикцію МКС. Суд не може притягнути до кримінальної відповідальності керівників росії

за злочин агресії. На жаль, Україна не ратифікувала статут МКС. Тому розгляд української справи відклали в дальню шухляду. Пріоритетом сьогодні мають бути існуючі можливості МКС. Паралельно з цим, звичайно, треба прагнути і створення Спеціального трибуналу, який би передбачав кримінальну відповідальність за злочин агресії як такий.

3.2. Юридичні підстави та суб'єкти звернення до Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії рф проти України 2022 р.

Черговий акт агресії Російської Федерації, який розпочався 24 лютого 2022 року та призвів до широкомасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації за сприяння Республіки Білорусь в Україну, має знайти належну правову оцінку. і, як наслідок, адекватна правова відповідь винним.

Саме на міжнародно-кримінально-правовому рівні слід розглядати вказаний злочин агресії проти України, а перспективи відновлення справедливості у таких випадках пов'язувати з традиційною співпрацею держав та міжнародних організацій.

У міжнародному кримінальному праві акт агресії є найсерйознішим порушенням принципу незастосування сили або загрози силою. Основною ознакою агресії є застосування збройної сили проти іншої держави.

Відповідно до пункту 4 статті 2 Статуту ООН держави зобов'язуються утримуватися в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іншої держави, так і будь-яким іншим способом. несумісні з цілями ООН, визначеними в статті 1 Статуту. Як відомо, із цього зобов'язання є лише два винятки, на підставі яких застосування сили проти іншої держави вважатиметься порушенням міжнародного права: реалізація права на колективну безпеку, затвердженого Радою Безпеки ООН (ст. 39) здійснення права на індивідуальну та колективну самооборону (ст. 51). Жоден із цих винятків не може бути поширений на застосування сили Російською Федерацією проти України [15].

Боротьба з агресією проти України, яка планується та організовується керівництвом і командуванням збройних сил Російської Федерації за сприяння Республіки Білорусь, наразі ведеться всіма можливими законними засобами з використанням наявних засобів міжнародної справедливості.

За позовом України про притягнення Росії до відповідальності за спотворення поняття геноциду для виправдання агресії головний судовий орган ООН (Міжнародний суд) проведе публічні слухання відповідно до Конвенції про запобігання злочинам і покарання за них. геноцидів.

28 лютого 2022 року Європейський суд з прав людини отримав запит від України повідомити владу Російської Федерації про вжиття невідкладних тимчасових (запобіжних) заходів (відповідно до правила 39 Регламенту Суду) у зв'язку з масові порушення прав людини російськими військами під час збройної агресії проти суверенної держави Україна. На підставі цього запиту 1 березня 2022 року Європейський суд з прав людини виніс рішення, яким поклав на Російську Федерацію зобов'язання припинити військові напади на мирне населення та цивільні об'єкти в Україні.

Що стосується розгляду справи в Міжнародному суді ООН у Гаазі, а відтак і виконання рішення цього суду, то тут теж виникає багато питань. По-перше, чи можна розглядати справу в МКС, якщо ні Україна, ні РФ не ратифікували Римський статут МКС, тим більше РФ відкликала свій підпис після подій Євромайдану та революції? гідність? По-друге, як Путіна та його оточення можна притягнути до індивідуальної кримінальної відповідальності на міжнародному рівні, якщо РФ їх не видасть? Але навіть з такою песимістичною перспективою все одно можна говорити про позитивні моменти. Перш за все, це стосується свободи пересування глави РФ і його оточення за межами своєї країни. Їм буде заборонено відвідувати країни-учасниці Римського статуту, оскільки їм загрожує арешт, вони можуть бути екстрадовані Міжнародним кримінальним судом та іншими державами-нечленами, які засудять Російську Федерацію. Крім того, рішення Міжнародного суду є надзвичайно авторитетним і дозволить Україні поставити питання про репарації після війни та вимагати від держав, на території

яких знаходиться майно, банківські рахунки росіян чи інші активи, на відновлення нашої держави. Звичайно, з таким рішенням у іноземних держав буде менше запитань і вони будуть більш охочі йти на діалог і співпрацю з цього питання.

Водночас розпочато роботу зі збору доказів, на підставі яких буде забезпечено відповідальність за злочини, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (геноцид, злочини проти людяності, військові злочини, злочини агресії, складові пп. які містяться в статтях 6-8 bis Римського статуту) [1].

Кожен, хто володіє інформацією про вчинення цих злочинів, може зробити свій внесок у цей процес, звернувшись до офісу прокурора Міжнародного кримінального суду за спеціальною адресою в Інтернеті.

З подібною метою Генеральна прокуратура України створила спеціальний онлайн-ресурс для належного документування військових злочинів і злочинів проти людяності, вчинених російською армією в Україні. На жаль, за доповіддю прокуратури Міжнародного кримінального суду злочин агресії, вчинений в Україні, який ініціював вчинення інших міжнародних злочинів, залишається без належного реагування. Оскільки Російська Федерація не визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, не вдасться налагодити належну міжнародну реакцію на цей злочин.

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширена на Україну відповідно до Постанови Верховної Ради України щодо визнання Україною юрисдикції цього суду у справі про злочини проти людяності, вчинені високопосадовцями держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства громадян України під час мирних акцій протесту в період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року та Заяви Верховної Ради України про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду у зв'язку з т. за вчинення високопосадовцями Російської Федерації та лідерами терористичних організацій «ДЛР» та «ЛЛР» злочинів проти людяності та військових злочинів, що призвело до особливо тяжких наслідків та масового

вбивства громадян України, враховуючи положення Римської Статут і практика суду. Найреалістичнішим способом забезпечення настання міжнародної кримінальної відповідальності винних у злочині агресії проти України може бути створення спеціального трибуналу (на зразок Нюрнберзького трибуналу 1945-1946 рр. щодо нацистської війни). Показово, що Україна вже ініціювала і розпочала цей процес: вітчизняні міжнародні експерти та представники влади брали участь у розробці Декларації про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України, про яку було оголошено 4 березня 2022 р.

Справа знаходиться в Європейському суді з прав людини. На жаль, в цьому випадку це найскладніше, оскільки з 16 вересня 2022 року Російська Федерація офіційно більше не буде учасником Європейської конвенції 1950 року і це дає йому ще більше впевненості, що він уникне виконання всіх рішень, які можуть бути прийняті в ЄСПЛ. Враховуючи всі ці труднощі, правовий фронт України в особі авторитетних і кваліфікованих юристів-міжнародників з перших днів війни почав активно діяти і почав працювати над створенням спеціального трибуналу, який би судив Російську Федерацію за агресії та інших злочинів проти України. У цій роботі беруть участь іноземні експерти та відомі державні діячі з різних країн. Навіть одна з пропозицій – провести суд у Нюрнберзі за участі Російської Федерації та представників путінського режиму. З одного боку, воно символічне, а з іншого – не позбавлене чітких прикладних завдань – нагадати людству про жахи світових воєн та їх наслідки, а також про те, що принцип незворотності злочину не може не відбутися, покарання також діє на міжнародній арені і не дозволить злочинцям уникнути відповідальності.

Отже, до юридичних підстав звернення до Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії РФ проти України 2022 р. можна віднести визнання Міжнародного суду ООН відсутності геноциду населення на Донбасі, що було російським нарративом, а також юридичне визнання засудження російської агресії в Україні та спонукання зупинити воєнні дії. Суб'єктами звернення до Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії РФ проти України 2022

р. можуть бути постраждали особи, які зібрали докази проти злочинів, держава Україна та треті країни, які також зазнали опосередкованої шкоди внаслідок дій РФ.

3.3. Історичний досвід та юридичні засади створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії рф проти України 2022 р.

Діяльність міжнародних судових органів перебуває останнім часом під пильною увагою вітчизняних та зарубіжних дослідників. Відповідні судові рішення активно обговорюються у періодиці, а й у професійній блогосфері [11]. Можна відзначити появу достатньої кількості курсів, посібників, у тому чи іншою мірою присвячених вирішенню міжнародних суперечок з використанням міжнародної судової процедури.

Безумовно, основний акцент у цих роботах приділяється поточним питанням, останнім актуальним рішенням. Проте видається, що важливо подивитися на розвиток міжнародних судів з більшим ступенем узагальнення.

Відразу можна відзначити, що якоїсь певної усталеної періодизації розвитку міжнародних судів немає. Більшість дослідників обмежуються розглядом історії установи та діяльності конкретних органів. Поповнюючи цю прогалину, намагатимемося визначити основні віхи розвитку інституту міжнародного судового розгляду. При цьому обмовимося: саме міжнародного судового розгляду, а не міжнародної судової процедури, що об'єднує, власне, міжнародний судовий розгляд та міжнародний арбітражний розгляд.

Починаючи ще з часів середньовіччя національні суди держав переможців мали право розглядати та засуджувати військові злочини заподіяні сторонами, що зазнавали поразки у військовому конфлікті. Визнання дії, такою, що є злочинною, залишається на розсуд переможця.

Якщо арбітраж відомий з давніх-давен і народився значно раніше свого наукового обґрунтування, то міжнародне судове розгляд становить порівняно нове явище міжнародного життя. Цей інститут пройшов інший шлях – від

доктринального обґрунтування до започаткування постійних міжнародних судів. Отже, можна назвати, так би мовити, перший, підготовчий етап розвитку міжнародного судового розгляду. Оскільки у тому чи іншою мірою ідея міжнародного суду має досить тривалу історію, умовні часові рамки цього етапу охоплюють період із ХІХ ст. до закінчення першої Першої світової. Якщо вісімнадцяте століття і перша половина дев'ятнадцятого століття представляють лише окремі ідеї щодо заснування міжнародного правосуддя, то у світлі успіхів третейського розгляду, зокрема, з алабамської суперечки у другій половині ХІХ ст. активно дискутується ідея постійного міжнародного суду, з'являється безліч авторів, які висловлюються необхідність заснування постійного міжнародного суду [3, с. 131]. У цей період ідея міжнародної юстиції пов'язувалась з уявленнями про міжнародний суд як про правовий засіб вирішення міждержавних суперечок – засіб уникнення війни та примирення сторін.

Першим ґрунтовним зведенням цих злочинів став Кодекс Лібера (Leiber Code), прийнятий президентом Лінкольном у 1863 році. Кодекс Лібера як перша спроба кодифікації законів і звичаїв війни справив великий вплив на наступні спроби кодифікації, що робили різні конференції й міжнародні установи, оскільки він був основою для їх діяльності. Цей документ мав національний характер, проте здійснив свій вплив на формування міжнародного гуманітарного права, так само, як і фундаментальна кодифікація сучасного міжнародного права «Das moderne Volkerrecht», опублікована в 1868 р. Жаном Гаспаром Блюнчлі, видатним швейцарським юристом, який викладав у Гейдельберге. Ці два документи зумовили вимогу про створення проекту правил про поводження з військовополоненими [3, с. 116].

Так, у 1919 році на Паризькій конференції було прийнято рішення про організацію Постійної палати міжнародного правосуддя (арбітражний суд).

До складу цього суду повинен був обиратись один представник від кожної держави-учасниці. Передбачалось, що Постійна палата міжнародного правосуддя розробить власну судову процедуру і буде розглядати справи про злочини проти публічного міжнародного порядку і міжнародного права. Пропозиція про

створення цієї інституції була прийнята Радою Ліги Націй для обговорення [4, с. 106].

Другий етап розвитку міжнародного судового розгляду збігається з початком затвердження принципів сучасного міжнародного права та характеризується заснуванням першого універсального міжнародного суду – Постійної Палати Міжнародного Правосуддя (далі – ППМП). Слід зазначити, що спочатку текст Пакту Ліги Націй [42] у ст. 12-15 містив вказівку лише на третейський (арбітражний) розгляд. Зміни до Пакту, що доповнили його вказівкою на судовий розгляд, а також встановили текстуальну різницю між судовим рішенням (decision) та рішенням міжнародного арбітражу – award (ця обставина підкреслена Оппенгеймом і викликала критику з боку вітчизняних учених, які вважали, що для проведення такої різниці у міжнародному праві немає підстав [43, с.485]), були внесені лише після набрання чинності Статутом ППМП та початку її роботи, а саме 26 вересня 1924 р.

Установа ППМП мала договірний характер: вона була заснована на підставі міжнародної угоди – Статуту ППМП з Протоколом підписів [44], і вона спочатку була заснована як постійний міжнародний суд. Однак, на відміну від того, що зроблено нині щодо Міжнародного суду ООН, ППМП у Пакті Ліги Націй не було названо органом Ліги.

Предметна компетенція ППМП у сфері вирішення спорів була досить широкою: вона мала право розглянути будь-яку справу, яку було б передано їй належними сторонами або, за деяких умов, однією стороною спору. Доступ до Палати було відкрито всім державам – членам Ліги та державам, зазначеним у Додатку до Пакту Ліги Нації, навіть якщо ними не було ратифіковано Протокол підписів. Умови доступу до Палати державам не членам Ліги та не зазначеним у Додатку визначалися Радою Ліги.

З питання визнання юрисдикції ППМП було обрано компромісний варіант, у якому звернення до ППМП за загальним правилом залишалось добровільним («добровільна юрисдикція»), але зберігалася можливість держав визнати собі юрисдикцію палати обов'язковою.

Значною новелою в галузі компетенції судових органів, яку виніс Пакт Ліги Націй та Статут ППМП, було наділення останньою повноваженням на надання консультативних висновків. Консультативні висновки виносилися на публічному засіданні і були, як нині консультативні висновки Міжнародного суду ООН, авторитетним тлумаченням міжнародного права, але *ipso facto* обов'язкової сили не мали.

Судова колегія повинна була представляти «найголовніші форми цивілізації та основні правові системи світу» (ст. 9 Статуту). Постійні судді Палати не призначалися державами, а обиралися органами Ліги Націй: Радою та Аспресо самблеєю серед осіб, запропонованими національними групами, тобто. тими особами, які включені до переліку осіб, що ведеться Постійною палатою третейського суду.

Судді обиралися на дев'ять років і були переобрані. Вони виконували свої обов'язки аж до того моменту, коли на їх місце призначалися нові судді, і продовжували участь у розгляді справ, до яких вони були залучені, до закінчення терміну, на який було обрано. Загальна кількість постійних суддів складала 15 при кворумі дев'яти суддів.

При винесенні рішення палата керувалася міжнародним правом, що, однак, не обмежувало право Палати вирішувати справу *ex aequo et bono*, якщо сторони з цим були згодні. Застосовувані Палатою джерела міжнародного права було сформульовано у ст. 38 Статуту.

ППМП існувала протягом 18 років: з січня 1922 р. (перша сесія) до лютого 1940 р., коли фактично припинилася її робота. Юридично ППМП проіснувала до 31 січня 1946 р., коли судді ППМП з ініціативи її голови заявили генеральному секретареві Ліги Націй про свою відставку. З цього повоєнного періоду розпочалася історія іншого судового органу – Міжнародного суду ООН.

ППМП зробила значний внесок у розвиток міжнародного права. Її рішення, думки, висловлені суддями при розгляді справ палатою, продовжують обговорюватися, наводитися як аргументи при розгляді актуальних питань міжнародного права та сприйняті практикою Міжнародного суду ООН.

Власне кажучи, ППМП сформувала своєю установою та діяльністю образ та всі основи діяльності спільного універсального міжнародного суду, і такими вони здебільшого залишаються й досі. Другий важливий напрямок у розвитку міжнародного судового розгляду, що виявився протягом зазначеного періоду часу, становить обговорення інституціалізації міжнародної кримінальної юстиції.

Ще в ході першої світової війни, а потім і відразу після її закінчення спочатку на національному рівні (Великобританія) у 1918 р., потім на міжнародному рівні обговорювалося питання про заснування міжнародного трибуналу для суду над колишнім німецьким кайзером та іншими особами, відповідальними за порушення законів та звичаїв війни, а також вимог гуманності під час першої світової війни. Результатом цієї роботи стали положення ст. 227 Версальського договору [42], відповідно до яких Вільгельм II Гогенцоллерн звинувачувався у «вищій образі міжнародної моралі та священної сили договорів», і для суду над ним мав бути заснований спеціальний міжнародний трибунал.

У результаті обговорення проектів положення про переслідування злочинів тероризму та про заснування кримінального суду було поділено на дві самостійні конвенції. На дипломатичній конференції, скликаній Радою Ліги, обидві конвенції були прийняті та відкриті до підписання та подальшої ратифікації. Ні перша, ні друга конвенції не набули чинності, оскільки не набрали необхідної кількості ратифікацій.

Отже, другий етап розвитку відкриває власне епоху міжнародного судового розгляду, таким, який він відомий нам нині. У його рамках відбувається формування правил роботи міжнародних судових органів та підготовча робота до заснування органів міжнародної судової юстиції, яка, як то кажуть, «вистрілить» на самому початку наступного етапу розвитку міжнародних судів.

Третій етап, умовно кажучи, сучасний етап розвитку міжнародних судів відкривається створенням Міжнародного суду ООН, установою та діяльністю Міжнародного військового трибуналу.

Характерними рисами цього етапу є спеціалізація, диверсифікація міжнародних судів (з'являються суди з прав людини, суди інтеграційних об'єднань, кримінальні трибунали/суди, Міжнародний трибунал з морського права), регіоналізація (створення судів на універсальному рівні носить все-таки обмежений характер, більшість судів створено на регіональному рівні), нарешті просто значне кількісне збільшення числа міжнародних судів. Практикою діяльності судів, особливо це стосується Суду ЄС та ЄСПЛ, вироблено моделі судової діяльності, які сприймаються якщо не як зразок для копіювання, то принаймні як досвід, що підлягає обліку при конструюванні аналогічних об'єднань та інструментів.

Суди у даний період показують свою життєздатність, значення й у формуванні правових просторів. При цьому якщо раніше, на першому та другому етапах розвитку судового розгляду, міжнародний суд сприймався насамперед як спосіб вирішення міжнародних спорів, примирення держав у їх розбіжностях, то в цей період формується нове функціональне призначення судів – формування регіональних чи спеціальних правопорядків, здійснення контролю за дотриманням такого правопорядку. Саме цим займалися два широко відомі регіональні суди – Суд ЄС та ЄСПЛ.

Другий підетап, безумовно, був підготовлений успішним розвитком міжнародних судів у рамках першого та є його продовженням. Його рисами стає кількісне зростання судових установ (у літературі також одержав позначення «проліферація»), активізація діяльності існуючих та його реформування, і навіть остаточне оформлення, інституціалізація міжнародної кримінальної юстиції, завершується установою Міжнародного кримінального суду та розширенням практики створення інтернаціоналізованих кримінальних судів.

Ідея особливого режиму міжнародної відповідальності держави за скоєння міжнародних злочинів та створення міжнародного юрисдикційного органу для її реалізації обговорювалася при підготовці проекту Конвенції про попередження і покарання за злочин геноциду 1948 р., під час роботи Комісії міжнародного права над проектом Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства [43, с. 487].

Хоча кримінальна відповідальність держави так і не була встановлена при здійсненні кодифікаційної роботи у даній сфері, питання про міжнародну кримінальну правосуб'єктність держави залишається відкритим. У проект Кодексу включена спеціальна ст. 4 «Відповідальність держав», яка встановлює, що «відповідальність окремих осіб за злочини проти миру і безпеки людства, передбачена в цьому Кодексі, жодним чином не впливає на відповідальність держав за міжнародним правом» [43].

У тому ж 1948 року в Генеральній Асамблеї ООН на порядок денний було поставлено питання про можливість створення Міжнародного кримінального суду. Після ретельного вивчення та обговорення цього питання Комісія міжнародного права у 1950 році надала на розгляд Генеральної Асамблеї ООН розгорнуту доповідь, в якому створення такої судової інстанції визнавалося можливим і бажаним.

На початку 50-х рр. ХХ ст. з'явився перший проект Статуту Міжнародного кримінального суду, але робота над ним не була завершена, оскільки реалізація ідеї юристів залежала від керівників держав і частини політиків, які не хотіли допустити навіть теоретичної можливості постати перед таким міжнародним судом.

З 1950 р. по 1990 р. робота була паралізована через «холодну війну». За підсумками конфлікту в колишній Югославії в 1993 році Рада Безпеки ООН заснувала спеціальний міжнародний трибунал для притягнення до відповідальності фізичних осіб, винних у скоєнні військових злочинів, злочинів проти людства і геноциді, а також для припинення вчинення аналогічних злочинів в майбутньому. Це додало певний імпульс зусиллям Комісії міжнародного права, і в 1994 р. Генеральної Асамблеї ООН був представлений проект статуту майбутнього міжнародного кримінального суду.

Створений Генеральною Асамблеєю Підготовчий комітет у 1998 році представив зведений текст документа для розгляду спеціальної дипломатичної конференцією.

Так, у 1998 р. в Римі під егідою ООН пройшла Дипломатична конференція повноважних представників держав – членів ООН щодо створення Міжнародного Кримінального Суду, яка завершилася ухваленням Статуту Міжнародного Кримінального Суду.

Одночасно починають активно обговорюватися пов'язані з кількісним зростанням судів проблема можливої їх конкуренції, рішень, що коледують, і в цілому можливої фрагментації міжнародного права. На цих проблемах у рамках цієї статті не будемо зупинятися, тим більше що вони мають велику літературу.

Загалом можна сказати, що завдяки успіхам першого етапу, незважаючи на дискусію з приводу фрагментації, загальний фон поглядів, пов'язаний з розвитком міжнародної юстиції, в цей час, швидше, сприятливий, якщо не сказати романтичний, в частині очікувань від її успіхів і позитивного впливу міжнародне право.

На цьому можна, і навіть хотілося б, закінчити загальний огляд етапів розвитку міжнародного судового розгляду, проте слід поділитися невеликим спостереженням: здається, другий підетап, з його романтичним ставленням до судів, приходить до свого закінчення. Міжнародний судовий розгляд якщо не вступає до наступного етапу свого розвитку (скоріше, ще рано про це говорити, ознакою цього стала б, напевно, реалізація ідеї про впорядкування міжнародної юстиції), то входить, можливо, до третього підетапу свого розвитку.

Отже, коротко розглянувши історію міжнародних судів, можемо помітити, що історія міжнародного судового розгляду не є чимось виключно самостійним, вона дотримується загальних віх розвитку міжнародного життя, політики та міжнародного права.

Зараз у зв'язку з повномасштабною війною України та рф з'явилася необхідність у створенні міжнародного трибуналу для покарання рф.

Війна в Україні, що розв'язана Російською Федерацією, від якої потерпає наш народ і наша держава, має не тільки суто український масштаб. Ці події стосуються значної кількості цивілізованих країн світу – про це свідчить безпрецедентна всебічна допомога Україні зі сторони США, Великої Британії,

країн Євросоюзу, Японії, Австралії, Канади і багатьох інших держав. Генеральна асамблея ООН 141 голосом своїх членів засудила вторгнення Росії в Україну і закликає Москву негайно вивести всі сили з України, вимагає також деокупацію Криму та Донбасу [47]. Створений центр управління допомоги Україні «Рамштайн», отриманий назву свого першого зібрання, керує мережею з більш ніж 40 країн-партнерів та союзників [48]. В Україні сформовано Інтернаціональний легіон оборони України, який вже 7 березня 2022р. нараховував у своїх лавах більш, ніж 20 тисяч добровольців та ветеранів із 52 країн світу [49]. Російська Федерація опинилася в ізоляції на задвірках цивілізації. Цей факт належить усвідомити як правлячій верхівці РФ, так і значної частини зомбованого населення країни.

Війна, що розв'язана Російською Федерацією проти України – це подія такого масштабу, яка після закінчення, без сумніву, поразкою РФ у багатьох напрямках, буде мати суттєві наслідки, у тому числі і в правовій сфері.

З першого дня повномасштабного вторгнення Росії в Україну та початку загарбницької війни проти нашої країни писати про складні речі академічною мовою стає все важче. Війна не вносить коректив і змін - вона нещадно руйнує все, що набуло кожен українець, змушує його вчитися працювати, думати, по-іншому висловлюватися, а в певні моменти будувати нову архітектуру органів міжнародного правосуддя повністю з подряпина. Приблизно тоді світове співтовариство юристів-міжнародників виступило з ініціативою створити спеціальний трибунал для Росії за війну, яку Росія розпочала проти України.

Першим Міжнародним трибуналом був Нюрнберзький міжнародний судовий процес (20.11.1945-1.10.1946) над колишніми керівниками гітлерівської Німеччини. Цей міжнародний процес створив прецедент міжнародної правової компетенції людства над злочинним режимом окремої країни. Це був суд над злочинним режимом, а не над країною та народом.

Другим Міжнародним трибуналом був Токійський трибунал – Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу (3.05.1946-12.11.1948)

над японськими військовими злочинцями. Цей трибунал по суті наслідував Нюрнберзький судовий процес на Сході [50, с.115].

Третім Міжнародним трибуналом, що набув розголосу і вплинув на весь світ та подальшу правову практику, був громадянський трибунал Рассела-Сартра (британського філософа Бертрана Рассела та французького філософа Жан-Поль Сартра) – Міжнародний трибунал по розслідуванню військових злочинів, здійснених у В'єтнамі (1967). Цей трибунал називали «суд кенгуру», тобто суд, де наперед визначені винуваті, який не має справжнього правового статусу.

Саме Рассел та Сартр намагалися надати міжнародному трибуналу характер розслідування не унікальних повторюваних злочинів війни, які міжнародні правові органи ігнорують. Тобто Сартр та Рассел створили прецедент розслідування таких злочинів, які періодично виникають і мають бути засуджені громадськістю людства хоча б і в особі окремих інтелектуалів.

Подібні незалежні громадянські трибунали створювалися і після цього: Трибунал 1973 року по Латинській Америці; Трибунал 1974-1976 років по Чилі (проходив у Римі); Трибунал 2001 року з порушення прав людини в області психіатрії (проходив у Берліні); Трибунал 2004 року по Іраку (проходив у Брюсселі); Трибунал 2009-2012 років по Палестині (засідання проходили в Барселоні, Лондоні, Кейптауні, Нью-Йорку) [50, с.115].

У центрі уваги сьогодні – створення спеціального міжнародного трибуналу для розслідування злочинів російських лідерів, воєначальників та їхніх союзників за військову агресію проти України.

Пропозицію про створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України було сформульовано 4 березня 2022 року в британському Королівському інституті міжнародних відносин ChathamHouse [45]. Ініціативу створення спеціального трибуналу, який притягне Росію до відповідальності за агресію проти України, представила група юристів та експертів з міжнародного права – колишній прем'єр-міністр Великої Британії Гордон Браун Джон Мейджор, колишній прокурор Нюрнберзького військового трибуналу Бенджамін Ференц і колишній президент Європейського суду з прав людини сер Ніколас

Братца. Лідером ініціативи є Філіп Сендс, поважний британський професор, який свого часу працював у Міжнародному суді ООН та Європейському суді з прав людини. Філіп Сендс пояснив, чому Україні буде легше звинуватити Путіна в агресії, ніж довести військові злочини в Бучі. «Досвід показує, що доведення військових злочинів, злочинів проти людяності чи, тим більше, геноциду потребує багато часу. Тоді як злочин агресії очевидний. Війна була явно злочинною. Війна може бути виправданою, лише якщо її метою є оборона. Міжнародний суд ООН уже ухвалив обов'язкове до виконання рішення про те, що Росія припинить війну та залишить територію України. Тож Росія вже порушує наказ Міжнародного суду» [45].

Провідний науковець, професор, а віднедавна суддя ЄСПЛ від України, член робочої групи зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України Микола Гнатовський зазначає, що МКС не має юрисдикції розглядати злочин агресії проти представників Російської Федерації та її громадян до ратифікації Російською Федерацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду. На його думку, «спеціальний трибунал - це найкоротший, найефективніший шлях притягнення російського військово-політичного керівництва до відповідальності за злочин агресії». При цьому створення такого механізму, як спеціальний трибунал, жодним чином не втручається в юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Україна чекає від нього рішень щодо злочинів геноциду, військових злочинів і злочинів проти людяності»[45].

19 травня 2022 року Європарламент ЄС ухвалив резолюцію щодо боротьби з безкарністю за військові злочини в Україні. Резолюція закликає ЄС вжити всіх необхідних заходів у рамках міжнародних процесів і судів для підтримки судового переслідування представників російського та білоруського режимів за військові злочини, злочини проти людяності, геноцид і агресію. Ці розслідування та подальші судові процеси також мають бути поширені на всіх особових осіб збройних сил Росії та державних службовців, причетних до військових злочинів [46].

Прийнятий текст підтримує створення спеціального міжнародного трибуналу для покарання злочину агресії проти України, щодо якого Міжнародний кримінальний суд (МКС) не має юрисдикції, а також для переслідування російських політичних лідерів і військових командирів та їхніх союзників. Варто зазначити, що депутати Європейського парламенту зосередилися на швидкому забезпеченні необхідних людських і бюджетних ресурсів, а також адміністративної, слідчої та матеріально-технічної підтримки, необхідної для створення цього трибуналу [46].

ЄС повинен діяти терміново, оскільки докази військових злочинів знаходяться під серйозною загрозою знищення через триваючі військові дії. ЄС повністю підтримує розслідування, яке очолює Прокурор Міжнародного кримінального суду, і роботу Слідчої комісії Управління Верховного комісара ООН з прав людини, а також незалежні організації громадянського суспільства та органи влади України, залучені до збір доказів.

Важливим кроком є створення міжнародної групи у складі Литви, Польщі та України, яка координується Агентством Європейського Союзу з питань співробітництва у кримінальній юстиції та в якій братиме участь також Офіс прокурора МКС.

Наразі в робочій групі обговорюється кілька моделей майбутнього міжнародного військового трибуналу. що:

- 1) багатостороння угода (Нюрнберзька модель);
- 2) гібридний суд за угодою між Україною та ООН на основі резолюції Генеральної Асамблеї (на базі Спеціального суду для Сьєрра-Леоне);
- 3) гібридний суд за угодою між Україною та ЄС;
- 4) гібридний суд згідно з угодою між Україною та Радою Європи.

Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію щодо розслідування будь-яких актів геноциду, військових злочинів і злочинів проти людяності, скоєних на території України. Однак Міжнародний кримінальний суд не має юрисдикції щодо злочину агресії, якщо акт агресії було вчинено державою, яка не є учасником Статуту цього суду, за винятком випадків, коли Рада Безпеки ООН

передає конкретну справу до МКС. Оскільки Росія не ратифікувала зазначений статут і скористається своїм правом вето в Радбезі ООН, Міжнародний кримінальний суд наразі не може розслідувати злочин агресії проти України.

МКС зможе притягувати осіб до відповідальності за злочини, які підпадають під юрисдикцію суду, якщо є докази зв'язку таких осіб з конкретними діями та політичними рішеннями. Однак у деяких випадках може бути легше встановити відповідальність за ведення агресивної війни, яка є явним і грубим порушенням Статуту ООН.

Тому, щоб доповнити юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини, ми пропонуємо заснувати окремий трибунал з відповідною юрисдикцією для злочину агресії, який не може розглядатися трьома вищезазначеними судами. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України може бути створений порівняно швидко. Під час Другої світової війни країни зустрілися в Лондоні в 1942 році, щоб ухвалити резолюцію щодо військових злочинів Німеччини, що зрештою призвело до створення Міжнародного військового трибуналу та Нюрнберзького процесу.

Слід створити такий спеціальний трибунал, щоб допомогти дати відсіч мерзенним спробам президента Путіна зруйнувати мир у Європі.

Слід створити спеціальний трибунал на тих же принципах, якими керувалися союзники в 1942 році, і розслідувати акти насильства Росії в Україні та визначати, чи є вони злочином агресії. Країни повинні передати юрисдикцію зазначеному спеціальному трибуналу відповідно до своїх національних кримінальних кодексів і міжнародного права та погодитися з тим, що спеціальний трибунал має юрисдикцію для розслідування осіб, які вчинили злочин агресії, а також тих, хто сприяв фінансово чи іншим чином у вчиненні злочину.

Схоже, що створення такого військового трибуналу наразі є єдиним виходом для України притягнути Російську Федерацію до відповідальності. Тому необхідно якнайшвидше завершити роботу над його створенням і, відповідно, прийняттям статуту, який би визначав порядок його організації та

функціонування. При цьому Україна має залучати до цього процесу не лише європейські держави, а й решту. В основному через ці невтішні прогнози щодо поширення вторгнення російських військ на інші держави та можливості застосування ядерної зброї, що в свою чергу дає підстави стверджувати, що російська військова агресія є реальною загрозою міжнародній безпеці. в цілому.

По-друге, навіть якщо Путін не наважиться на такі кроки, не варто забувати, що первісним об'єктом міжнародних злочинів є міжнародний мир і безпека людей, що дає простір не лише державі-жертві висувати претензії до держави-агресора, а й також для всіх інших і навіть міжнародної спільноти в цілому.

І по-третє, превентивну роль у цьому випадку відіграватиме консолідація зусиль більшості держав, що сприятиме відновленню довіри до механізму колективної безпеки.

Звертаючись до історичної ретроспективи, можемо констатувати, що на теперішній час сформувався певний міжнародно-правовий досвід створення та функціонування спеціальних трибуналів, зокрема, Нюрнберзький міжнародний судовий процес, громадянський трибунал Рассела-Сартра, Токійський трибунал та інші. На сьогодні, враховуючи історичний досвід і сучасні реалії російсько-української війни, склалися певні юридичні засади створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України 2022 р. Країни, парламенти яких визнали злочини росії геноцидом українського народу: Естонія, Латвія, Канада, Польща, Литва, Чехія, Ірландія. На базі країн, які є союзниками України, та які повністю засуджують путінський режим та агресію проти України, є міжнародні юридичні підстави створення спеціального трибуналу, який дозволить засудити винних за злочини агресії.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене ми прийшли до наступних висновків:

1. Агресія є найтяжчим міжнародним злочином, який порушує імперативні норми міжнародного права та загрожує міжнародному правопорядку, тому міжнародно-правова відповідальність Росії виникає як перед Україною як постраждалою державою, так і перед світовим співтовариством загалом. Зрозуміло, що оскільки російська агресія має комплексний характер, міжнародно-правові заходи, спрямовані на припинення агресії, притягнення Російської Федерації як держави та осіб, винних у скоєних злочинах, до відповідальності, повернення порушених прав, відшкодування завданої шкоди та гарантії неповторення цих акти повинні бути комплексними і послідовними., мати системний характер.

Ці дії, як зазначалося, відповідають основним міжнародно-правовим положенням про агресію, згідно з якими відповідальність агресора включає зобов'язання відновити міжнародний правопорядок, відшкодувати заподіяну шкоду, можливість застосування санкцій та обмежень проти держава-порушник, серед інших, чії економічні санкції є більш помірними порівняно з обмеженням суверенітету, вилученням частини території, заборонаю мати деякі види збройних сил.

Положення міжнародного звичаєвого права, міжнародно-правові документи та практика міжнародних трибуналів свідчать про формування та паралельне існування двох вимірів у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, а саме наявність міжнародної заборони на застосування сили, або відповідальність держав за вчинення її грубого і серйозного порушення, тобто акту агресії, а також відповідальність окремих осіб за вчинення державами такого акту. Беручи до уваги загальне визнання звичаєвого характеру заборони застосування сили згідно з міжнародним правом, наявність практики та розуміння складу злочину агресії та очікуване набрання чинності змінами до Римського статуту, на підставі якого Міжнародний кримінальний суд зможе здійснювати юрисдикцію щодо злочину

агресії, набуває необхідності терміновий аналіз особливостей співвідношення цих двох форм відповідальності на практичному рівні, а також питання обумовлення індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення міжнародної заборони застосування сили відповідальністю держав.

2. Діяльність міжнародних судів (Міжнародного Суду ООН, Міжнародного Трибуналу з морського права, Міжнародного кримінального суду та ін.) переконливо свідчить, що їх успішне функціонування здійснюється завдяки правовому регулюванню та дотриманню ними принципів судочинства.

Сьогодні міжнародне правосуддя є автономною і самодостатньою системою міжнародно-правових знань, яка повинна трансформуватися в самостійну галузь міжнародного права з усіма характерними структурними елементами галузі, такими як суб'єкт, об'єкт, предмет, методи, ресурси, тощо. Незважаючи на відсутність єдиної наукової думки щодо співвідношення та змісту понять, що супроводжують цю самостійну систему знань, можна помітити, що сам термін «міжнародне правосуддя» є більш узагальнюючим через його позначення та виділення правових і процесуальних матеріально-правових особливостей на теоретичному рівні.

3. Міжнародний кримінальний суд є справді ефективним органом міжнародного правосуддя та дозволяє притягати до юридичної відповідальності осіб, які вчинили найбільш тяжкі злочини проти миру та безпеки людства. Оскільки ці злочини посягають на існування окремих держав, можна сказати, що Міжнародний кримінальний суд – це орган, який здійснює розгляд справ стосовно осіб, які порушили принцип мирного вирішення міжнародних спорів. Подібний механізм захисту цього принципу має на увазі його загальне визнання. Він дозволяє ліквідувати недоліки національних правових систем у частині притягнення до відповідальності осіб, винних у таких кримінальних правопорушеннях, як геноцид або ведення агресивної війни, у разі неможливості реалізації адекватного кримінального провадження щодо них на національному рівні.

4. Виходячи із ст. 92 Статуту Організації Об'єднаних Націй, Міжнародний Суд є головним судовим органом ООН. Його основне призначення – у вирішенні будь-яких міжнародних спорів, що будуть передані Суду державами, які спорять. У п. 1 ст. 33 Статуту ООН названі мирні засоби врегулювання міжнародних спорів, одним з яких є судовий розгляд, а саме Міжнародним Судом, що постійно функціонує.

Відповідно до ст. 41 Статуту Міжнародного суду ООН, Суд має право вказати будь які попередні заходи, які повинні бути прийняті задля забезпечення прав кожної із сторін, які беруть участь у справі. Держави можуть звернутися із проханням про застосування таких заходів.

Міжнародні судові установи суттєво відрізняються за порядком формування та, зокрема, порядком подання та порушення справ від національних судових систем. Основою для створення таких інституцій є норми міжнародного права, які оформлюються у формі такого установчого акту, як статут, на основі погодження позицій держав-учасниць. Як правило, повноваження чітко обмежені та визначені в законі щодо відносно невеликого кола питань. Якщо держава не є учасником статуту, у міжнародному праві є дуже мало можливостей для порушення справи без згоди держави-відповідача. Слід враховувати ще одну особливість – розгляд справ у міжнародних судах є довготривалим, кропітким і надзвичайно складним процесом.

5. Наразі існує беззаперечна правова основа кваліфікації дій Російської Федерації на сході України як акту агресії. Верховна Рада України ухвалила постанову, в якій Росія визнається агресором. Також ухвалено політичні рішення міжнародного співтовариства, які кваліфікують дії Росії на Донбасі як агресію. Зокрема, відповідні резолюції ухвалили Парламентські асамблеї Ради Європи та ОБСЄ. Однак такі ухвали не передбачають правових наслідків для держави-агресора.

Тому для вирішення цього питання необхідне кваліфіковане рішення Ради Безпеки, яке гарантує мир та безпеку. Таке рішення не може бути ухваленим через право вето Росії як постійного члена. У такому разі потрібно або

реформувати Раду Безпеки, або апелювати до інших інструментів вирішення цього конфлікту. Обійти Раду Безпеки можна за допомогою ухвалення резолюції Генеральною Асамблеєю ООН на підставі процедури Об'єднання заради миру.

6. Процес розгляду справи в Міжнародному суді ООН буде тривалим, як це характерно для всіх судових інституцій міжнародного рівня. Незважаючи на позитивні прогнози для України, якщо Радбез ООН до того часу не буде реформовано, «каменем спотикання» стане виконання рішення Міжнародного суду ООН. РФ вже заявила, що не буде його виконувати. У таких випадках згідно зі ст. 94 Статуту ООН вимагати виконання рішення шляхом звернення до РБ. Зрозуміло, що постійний член від Російської Федерації заблокує цей процес, наклавши вето. Тому виникає глухий кут. Рішення буде прийнято, але за умов наявності постійного представника в Радбезі ООН з правом вето виконання не буде. Відправною точкою для цієї ситуації є негайне реформування Республіки Білорусь із вступом Російської Федерації в якості постійного члена.

7. Злочини, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, становлять загрозу міжнародному миру та безпеці. Те, що злочин агресії потрапив під її юрисдикцію, було величезним успіхом. Проте в умовах регіональної нестабільності та складності геополітичної ситуації необхідна подальша наукова діяльність з розробки та прийняття міжнародних угод для вирішення різноманітних практичних питань щодо злочину агресії. Для більш ефективного виконання покарань необхідно прийняти уніфіковану конвенцію про заборону агресії в будь-якій формі та прояві, включаючи чисті кібератаки, як додаткове джерело норм відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини.

8. Міжнародний кримінальний суд вже розслідує російську агресію в Україні. 28 лютого 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан особисто ініціював розслідування російського вторгнення в Україну.

У березні за запитом 42 країн МКС оголосив про початок розслідування військових злочинів щодо вторгнення Росії в Україну. Україна заявила, що вимагатиме в міжнародних судах максимально суворого покарання для російських військових, причетних до військових злочинів, аж до довічного

ув'язнення. Проте Україна не ратифікувала Римський статут, документ, на основі якого діє Міжнародний кримінальний суд.

Ратифікація Римського статуту дозволить Україні мати всі права, у тому числі процесуальні та організаційні, держав-членів Міжнародного кримінального суду. Це означає, що після ратифікації Римського статуту Україна стане повноправним членом Асамблеї держав-учасниць МКС – вищого керівного органу МКС, а отже, отримає право включати окремі питання до порядку денного засідання. Асамблея, включаючи пропозиції, на внесення змін до Римського статуту та Правил процедури та Правил протоколу МКС, а також на безпосередню участь у його роботі з правом голосу. Тобто Україна зможе лобіювати свої інтереси на МКС. Крім того, Україна зможе висувати кандидатуру судді Міжнародного суду ООН від імені України та брати участь у виборах прокурора Міжнародного суду ООН. Наразі, після визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду, Україна має лише зобов'язання щодо співпраці з цією інституцією. Проте, ставши членом МКС, Україна окрім цих зобов'язань набуває всіх прав держави-члена МКС. Також варто зазначити, що ратифікація Римського статуту є однією з вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яку Україна досі не виконала (стаття 8 Угоди).

9. Найреалістичнішим способом забезпечення настання міжнародної кримінальної відповідальності винних у злочині агресії проти України може бути створення спеціального трибуналу (на зразок Нюрнберзького трибуналу 1945-1946 рр. щодо нацистської війни). Показово, що Україна вже ініціювала і розпочала цей процес: вітчизняні міжнародні експерти та представники влади брали участь у розробці Декларації про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України, про яку було оголошено 4 березня 2022 р.

21 липня 2022 року Україна заявила, що хоче створити міжнародний трибунал для розсуду злочину російської агресії проти України. Проект можна назвати Трибуналом для Росії.

Тож фактично такою поведінкою, з чітко вибудованою стратегією захисту своїх інтересів на міжнародній арені, Україна доводить свою цивілізованість та відданість демократичним цінностям, а не варварському способу вирішення суперечок війною, а отже загибеллю абсолютно невинних людей, як це робить Російська Федерація, для якої право на силу є пріоритетним. Українці – миролюбна нація, і навіть у такий непростий і неспокійний час це видно всьому світу. І хоча з виконанням рішень міжнародних судових інституцій має чимало проблем, це єдиний спосіб цивільно покарати Російську Федерацію за те зло, яке вона чинить на території нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Определение агрессии от 14 декабря 1974 г. Резолюции, принятые Генеральной Ассамблеей на 29-й сессии 17 сентября – 18 декабря 1974 г. Т. 1. Нью-Йорк, 1975.
3. Гороховська О.В. Кодекс Ліберала та його значення для розвитку й кодифікації Міжнародного гуманітарного права. *Держава та регіони. Сер. Право.* 2015. № 2. С. 114–118.
4. Щур Б.В. Діяльність Міжнародного кримінального суду: історія і перспективи. *Український часопис міжнародного права.* 2016. № 5. С. 106–109.
5. Рабочая группа по определению понятия «преступление агрессии» завершила пятилетнюю работу. URL: <http://www.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?newsID=11174>
6. Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_568
7. Репецька О.І. Вплив доктрини Монро на міжнародне право. Альманах міжнародного права. 2017. № 16. С. 19
8. Resolution 60/288. The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy: adopted by the General Assembly on 8 September 2006. United Nations Office Counter-Terrorism. Counter-Terrorism Implementation Task Force (CTITF). URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/288
9. Международная конвенция о борьбе с незаконным захватом воздушных судов : принята в г. Гааге 16 декабря 1970 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aircraft_seizure.shtml

10. Международная конвенция о борьбе с актами ядерного терроризма : принята в г. Нью-Йорке 13 апреля 2005 г. резолюцией 59/290 на 91-м пленарном заседании 59-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. № 33. Ст. 3819.

11. Офіційний сайт Суда ООН. URL: <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>

12. Просьба о толковании решения от 31 марта 2004 года по делу, касавшемуся Авены и других мексиканских граждан (Мексика против Соединенных Штатов Америки). URL: <http://www.refworld.org/ru/docid/538d930a4.html>

13. Проти катувань. Європейські механізми запобігання катуванням та поганому поведженню. Харків. Правозах. гр. Х.: Права людини, 2015. С. 13.

14. Simma B. Comments on Global Governance, the United Nations Reform and the Place of Law. Finnish yearbook of international law. vol. 9. 1998. P. 64.

15. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда от 26 июня 1945 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

16. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник. Зелінська Н. А., Андрейченко С. С., Дрьоміна-Волок Н. В., Коваль Д. О.; за ред. проф. Зелінської Н. А. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.

17. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник. В. А. Гринчак, І. В. Земан, І. І. Когутич, О. К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.

18. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-УІ. Голос України від 19.05.2012 р. № 90-91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

20. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml

21. C.J. Case concerning armed activities on the territory of the Congo. Reports and judgments, advisory opinions and orders). ICJ. 283 p. URL: http://jurisafrika.org/html/pdf_idj-case-of-congo-against-uganda.pdf

22. Pax J Thomas J. Nicaragua v. United States in the International Court of Justice: Compulsory Jurisdiction or Just Compulsion?. Thomas J. Pax. Boston College International and Comparative Law Review. Vol. 8. Issue 2. 8-1-1985. P. 471-515. URL: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1426&context=iclr>

23. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 1991 (ICJ). URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf>

24. Posner Eric A., Figueiredo Miguel F. P. Is the International Court of Justice Biased? Eric A. Posner and Miguel F. P. de Figueiredo. Journal of Legal Studies. vol. 34 (June 2005). P. 559-630.

25. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1997-2002 гг. Нью-Йорк: ООН. URL: http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1_add2.pdf

26. Путін офіційно оголосив про проведення спецоперації на Донбасі. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/novyna/polityka/putin-oficijno-oholosyv-pro-provedennya-speczoperacziyi-donbasi>

27. «Денацифікація» по-кремлівськи: росіяни оприлюднили програму геноциду українців. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3451395-denacifikacia-pokremlivski-rosiani-opriludnili-programu-genocidu-ukrainciv.html>

28. Україна подала позов проти РФ до Міжнародного суду ООН у Гаазі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60545890>

29. Кількість країн, які звернулися до МКС у зв'язку зі злочинами РФ в Україні, зросла до 42. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/818614.html>

30. Юридичний фронт: кого і як Україна може притягти до відповідальності у міжнародних судах. URL: <https://dejure.foundation/tpost/1u106gg0r1-yuridichnii-front-kogo-yak-ukrana-mozhe>

31. Україна подала позов проти Російської Федерації до Міжнародного суду ООН - Новини. Міністерство закордонних справ. 16 січня 2017 року. Архів

оригіналу за 18 січня 2017 року. Процитовано 17 січня 2017 року. URL: <https://web.archive.org/web/20170118140302/http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/53743-ukrajina-podala-pozov-proti-rosijsykoji-federaciji-do-mizhnarodnogo-sudu-oon>

32. Коментар МЗС України у зв'язку із початком слухань у Міжнародному Суді ООН щодо застосування заходів у справі України проти Російської Федерації. Міністерство закордонних справ. 6 березня 2017 року. Архів оригіналу за 7 березня 2017 року. Процитовано 6 березня 2017 року. URL: <https://web.archive.org/web/20170307044659/http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/55301-komentar-mzs-ukrajini-u-zvjazku-z-pochatkom-sluhanu-u-mizhnarodnomu-sudi-oon-pro-zastosuvannya-zapobizhnih-zahodiv-u-spravi-ukrajina-proti-rf>

33. Міжнародний суд ООН зобов'язав РФ поновити діяльність Меджлісу. День. 19 квітня, 2017. Архів оригіналу за 20 квітня 2017 року. Процитовано 19 квітня 2017 року. URL: <https://web.archive.org/web/20170420184150/https://day.kyiv.ua/uk/news/190417-mizhnarodnyy-sud-oon-zobovyazav-rf-ponovyty-diyalnist-medzhlisu>

34. Між рядками рішення Суду ООН: де виграла і де програла Україна. Європейська щоправда. Архів оригіналу за 23 квітня 2017 року. Процитовано 22 квітня 2017 року. URL: <https://web.archive.org/web/20170423062254/http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/04/20/7064741/>

35. Гнатовський М.М., Кучер О.Б., Кориневич А.О. Визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду: очікування України. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. Київ: К.І.С. 2014. С. 524–525.

36. Орлов Ю. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади визнання Україною юрисдикції Міжнародного Кримінального Суду. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 128–136.

37. Щодо участі України в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1471>.

38. Єсімов С. С. Шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання в сфері інформаційної безпеки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 73–76.

39. Морозюк Р. Відповідальність держав у міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 249–251.

40. Важна К. А. Проблеми визначення поняття міжнародного злочину агресії у сучасному міжнародному праві. *Молодий вчений*. 2016. № 4.1 (31.1). С. 30–34.

41. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text

42. Мирний договір між Союзними та Об'єднаними державами та Німеччиною (Версальський договір). Разом із Статутом Ліги Націй, Статутом Міжнародної організації праці, «Протоколом». Підписано в м. Версалі 28.06.1919 р.

43. Важна К.А. Концепція кримінальної відповідальності держави у доктрині міжнародного права. *Держава і право*. 2016. № 56. С. 485–491.

44. Statute of the Court. URL: http://www.icjciij.org/files/permanentcourtofinternationaljustice/serie_D/D_01_1e_edition.pdf.

45. European Parliament resolution on the fight against impunity for war crimes in Ukraine (2022/2655(RSP)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2022-0283_EN.html

46. STATEMENT. CALLING FOR THE CREATION OF A SPECIAL TRIBUNAL FOR THE PUNISHMENT OF THE CRIME OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE. URL: <https://www.euointegration.com.ua/files/a/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf>

47. Aggression against Ukraine: resolution. adopted by the General Assembly (2022). UN. General Assembly. 11th emergency special sess. A_RES_ES-11_1-EN - PDF. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=ru>.

48. Рамштайн-4: Наступна зустріч відбудеться онлайн 20 липня, -Пентагон (2022). Цензор. нет. URL: <https://censor.net/ua/n3353542>.

49. В Україні створено спецпідрозділ міжнародного легіону (2022). Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/7/7329133/>.

50. Міжнародний трибунал. Політологічний енциклопедичний словник. уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Х.:Право, 2015. С.115.

51. Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2006. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&case=126&code=crw&p3=91>https://www.unodc.org/tldb/pdf/International_Jurisprudence/ICJ/Democratic_Republic_of_the_Congo_v._Rwanda.pdf

52. Legality of use of force (Yugoslavia v. Belgium). Application instituting proceedings filed in the registry of the Court on 29 April 1999. General List № 105. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/105/7155.pdf>

53. Posner Eric A., Figueiredo Miguel F. P. Is the International Court of Justice Biased? *Journal of Legal Studies*, 2005. Vol. 34. P. 559-630.

54. Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice 1997-2002. New-York: United Nations Publications, 2006. 304 p.

55. Підгородинська А. В. Актуальні питання співробітництва України з міжнародними судовими установами. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 3. С. 201-212.

56. Barnett P. R. *Res Judicata, Estoppel, and Foreign Judgments: The Preclusive Effects of Foreign Judgments in Private International Law*. Oxford, 2001. 346 p.

57. Bodnar A. Res Interpretata: Legal Effect of the European Court of Human Rights' Judgments for other States Than Those Which Were Party to the Proceedings. Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century. Ed. by Y. Haeck, E. Brems. Dordrecht, 2014. P. 223-262.

58. Lock T. The European Court of Justice and International Courts. Oxford, 2015. 304 p.

59. Brown C. The Cross-Fertilization of Principles Relating to Procedure and Remedies in the Jurisprudence of International Courts and Tribunals. Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Rev. 2008. Vol. 30. P. 219-245.

60. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969. UN official site. URL: <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/vclt/vclt.html>

61. The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations 1970. UN official site. URL: <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/dpilfrscun/dpilfrscun.html>

62. Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. Official Journal of the European Union. L 78/16. 17.03.2014.

63. Філянїна Л. А., Тарантюк Ю. Р. Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів за злочини геноциду. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 11–20.

64. Касинюк І. В. Колізії правового регулювання міжнародної відповідальності держав за вчинення акту агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 3. С. 141–143.

65. Мохончук С. М. Міжнародна регламентація відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства. *Юрист України*. 2012. № 1-2. С. 76–81.

66. Коваленко С. О. Види і форми міжнародно-правової відповідальності міжнародних організацій. *Публічне право*. 2014. № 2. С. 113–120.

67. Грушко М. В. Воєнні злочини як міжнародні злочини *jus cogens*. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 241-244.

68. Іващенко О.Р. Міжнародне право у національному правопорядку європейських держав та застосування міжнародного права національними судами: автореф. дис. ... канд. юрид наук за спец.: 12.00.11 / О. Р. Іващенко. Київ, 2014. 21 с.

69. Матвєєва О. В. Трансформація світового правопорядку в умовах глобальних загроз та викликів. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24. С. 13–16.

70. Шпакович О. Розвиток доктрини права Ради Європи та взаємодії міжнародних та національних правопорядків. *Право України*. 2019. № 6. С. 119–131.